

Inhoud

DE GESCHIEDENIS VAN KERK EN PAROCHIE.....	2
DE PATROONHEILIGE: JORIS.....	9
DE VOORMALIGE SINT-JORISKERK (1634 - ca.1800)	11
DE BROEDERSCHAPPEN.....	15
DE BOUW VAN DE NEOGOTISCHE SINT-JORISKERK	21
HET EXTERIEUR VAN DE NEOGOTISCHE KERK.....	25
DE NEOGOTISCHE KERKRUIMTE.....	29
DE BINNENINRICHTING	31
HET KOOR : DE TRIOMFERENDE KERK.....	31
DE KAPEL VAN O.-L.-VROUW.....	36
DE KAPEL VAN HET HEILIG HART	39
DE (voormalige) DOOPKAPEL	40
DE WANDSCHILDERINGEN: DE LIJDENDE en DE STRIJDENDE KERK.....	41
HET NEOGOTISCHE MEUBILAIR.....	46
DE NEOGOTISCHE GLASRAMEN	48
HEILIGENBEELDEN TER DEVOTIE.....	49
BIBLIOGRAFISCHE REFERENTIES.....	58

DE GESCHIEDENIS VAN KERK EN PAROCHIE

Een oude kapel (voor 1201) die in 1304 tot parochiekerk wordt gewijd

Een eerste **kapel** toegewijd aan Sint-Joris wordt in **1201** vermeld op de plaats van de huidige kerk buiten de toenmalige stadswallen. Ze ligt vlak bij de gronden Ter Elst die Hendrik II, hertog van Brabant in 1238 zal schenken voor het oprichten van een hospitaal buiten de muren. In dit 13de-eeuwse 'hospitalia infirmorum' worden zieke bedelaars verzorgd. Vandaag staat op het Elzenveld nog steeds het gebouwencomplex van het oudste ziekenhuis van de stad, het Sint-Elisabethziekenhuis.

Om tegemoet te komen aan de bewoners buiten de (toenmalige) stadswallen beslist het kapittel van O.-L.-Vrouw in **1304** om naast de oudste Antwerpse parochie, deze van Onze-Lieve-Vrouw, gesticht in 1124, twee kapellen te verheffen tot **kerk met parochiale rechten**: die van Sint-Willibrordus aan de noordkant en die van Sint-Joris aan de zuidkant van de stad. Op 6 juli van datzelfde jaar wijdt de aartsbisschop van Zweden, Isernus, die op doorreis is, de Sint-Joriskerk in. De **wijdingsakte** wordt nog steeds bewaard in het kerkarchief. De toegekende bevoegdheden beperken zich tot uitvaarten en misschien ook huwelijken. Pas 170 jaar later, in 1477, krijgt ze samen met de Sint-Willibrorduskerk van het kapittel ook het recht te dopen en een eigen kerkhof nabij de kerk in te richten.

Sinds de vroege middeleeuwen valt het grootste deel van het graafschap Brabant, waaronder Antwerpen, onder het **bisdom** Kamerijk (Cambrai). Net als de andere Antwerpse parochies hangt de Sint-Jorisparochie direct af van de bisschop van Cambrai. Dit blijft eeuwen ongewijzigd, tot bij de oprichting van het bisdom Antwerpen in 1559.

Kaart van het bisdom Cambrai (Kamerijk) tot 1559

De Sint-Joris**parochie** is bijzonder uitgebreid. In het begin van de 14de eeuw omvat ze bijna de helft van de huidige binnenstad vanaf de Klein Markt en de Sint-Michielsabdij tot Berchem en van het uiteinde van het Kiel bij de Schelde tot noordwaarts aan de Sint-Willibrordusparochie.

Vanaf het begin neemt de parochie de eigen armenzorg op zich die verzorgd wordt door de *Tafel van de Heilige Geest*, de parochiale organisatie geleid en gefinancierd door rijke burgers. Zulke 'tafel' was al actief in de oude moederparochie van O.-L.-Vrouw sedert het midden van de 13de eeuw.

De tweede kerk: 1326

Na de tweede stadsuitbreiding in 1314 ligt de Sint-Jorisparchie grotendeels binnen de nieuwe stadswallen, bij de Sint-Jorispoort, de belangrijke stadsinvalsweg vanuit Mechelen.

De kerkfabriek beslist al vroeg in de 14de eeuw om een **nieuwe kerk** te bouwen. In **1326** start de nieuwbouw met het koor en de zijkapellen. Reeds een jaar later kan de bouw van de **toren** aangevat worden dank zij de financiële medewerking van het **Gilde van de Oude Voetboog** dat Sint-Joris als patroonheilige vereert. De toren zal alle stormen doorstaan tot in het Frans Revolutionair Bewind, in 1798, maar de kerk zelf wordt in de loop der jaren grondig herbouwd.

De vernieuwde kerk sinds ca. 1500

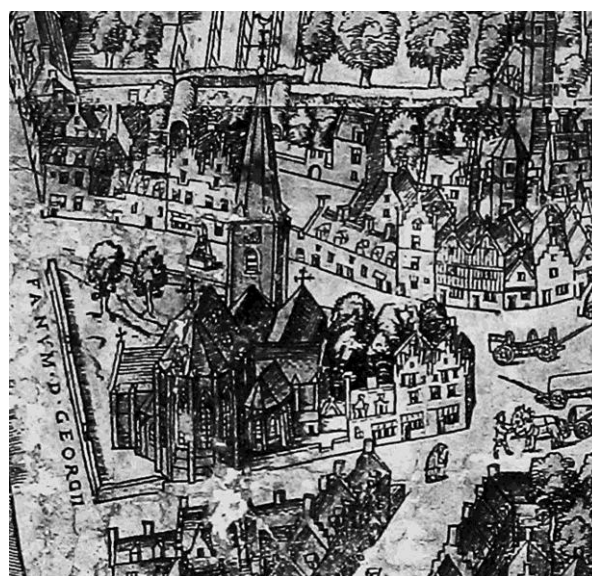
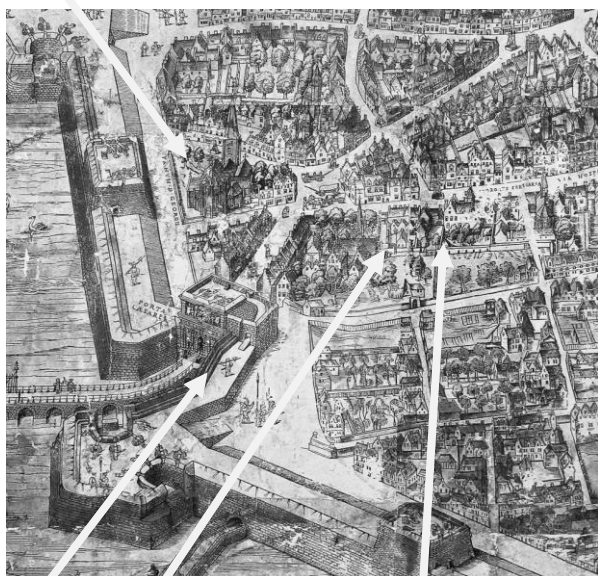
In 16de eeuw breidt de stad zich verder uit. Het Spaanse bewind bouwt ter verdediging van de stad een nieuwe vestinggordel, de zogenaamde Spaanse omwalling (de huidige 'boulevard' of binnensingel). De middeleeuwse Sint-Jorispoort wordt afgebroken en in de nieuwe stadsmuur zorgt nu de renaissance Keizerspoort, iets verderop, voor de verbinding met Mechelen.

Ca. 1500 wordt de kerk grotendeels herbouwd. Dit is het werk van de opperkerkmeester, Jacob Smit, ('Jacop de Smyt, Appelmann geheten', gestorven in 1526). Het nieuwe **koor** van 78 voet diep (22,4 m) is geflankeerd door de kapellen van het Venerabel Sacrament en van O.-L.-Vrouw. Het schip is bijna 100 voet (28,68 m) breed.

De kerk telt een 13-tal **altaren**. Reeds vanaf 1328 heeft een altaar toegewijd aan het H. Kruis eigen altaarmeesters. Daarna volgen de altaren van Sint-Jan de Doper en Sint-Jan de Evangelist (1339), Sint-Jacobus (1437), Sint-Cathelijne (1449), Sint-Cornelius (1465), Sint-Laurentius (1487), Sint-Nikolaas (1498), Sint-Godelieve (1513), O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ontvangen (1514?), waaraan een broederschap verbonden is, en het altaar van de Zoete Naam Jezus (s.d.).

Op 16de-eeuwse stadsgezichten is de slanke torenspits van de Sint-Joriskerk steeds prominent in beeld. De **toren** doet overigens niet enkel dienst als klokkentoren van de parochiekerk, maar tevens als een soort oefenpaal van het gilde van de **Oude Voetboog**. Het gilde gebruikt een van de galmgaten om de **papegaai** uit te steken wat niet altijd zonder gevaar is voor de kerkangers. Maar ook de torenhaan, het uurwerk en de glasramen delen soms in de schade. Na een desastreuze torenschieting in 1562 besluit men de gehavende **windwijzer**-torenhaan volgens de smaak van de tijd te vervangen door een vergulde beeltenis van Sint-Joris te paard. Deze windwijzer blijkt echter te zwaar voor de torenspits. Door zijn gewicht berokkent hij schade aan het kruis eronder. In 1588/'90 besluit men dan ook hem weer te vervangen door een windhaan.

Sint-Joriskerk

Kapel Sint-Elisabeth

Keizerpoort/Sint-Jorispoort

Vrouwkenshuis

Sint-Joriskerk

Vogelzichtplan van Antwerpen, houtsneede van Virgilius Bononiensis, 1565, Museum Plantin-Moretus

De parochie telt talrijke bijzonder belangrijke liefdadigheidsorganisaties. Reeds in 1552 was binnen de aanhorigheden van het *Vrouwkenshuis*, een school voor meisjesvondelingen en -wezen opgericht die in 1564 wordt omgevormd tot het *Maagdenhuis* in de Lange Gasthuisstraat op een steenworp van de Sint-Joriskerk. Hier werden jonge 'schamele' meisjes opgenomen en kregen ze onderwijs tot hun 16de jaar. De Tafel van de H. Geest ligt aan de basis van wat vandaag het OCMW is (met hoofdzetel gevestigd in het Maagdenhuis).

De **Beeldenstorm** eist ook zijn tol in de Sint-Joriskerk. Op 21 augustus 1566 wordt de kerk grondig geplunderd. In reactie hierop stuurt koning Filips de hertog van Alva die een enorme burcht bouwt als zuidelijke sluitstuk van de stadsomwalling en om het Spaanse garnizoen in te legeren. Tot deze citadel of zuidkasteel hoort ook een eigen parochiekerk toegewijd aan de HH. Apostelen Philippus en Jacobus. Voor deze nieuwe parochie moet die van Sint-Joris in 1574 een deel van haar grondgebied afstaan.

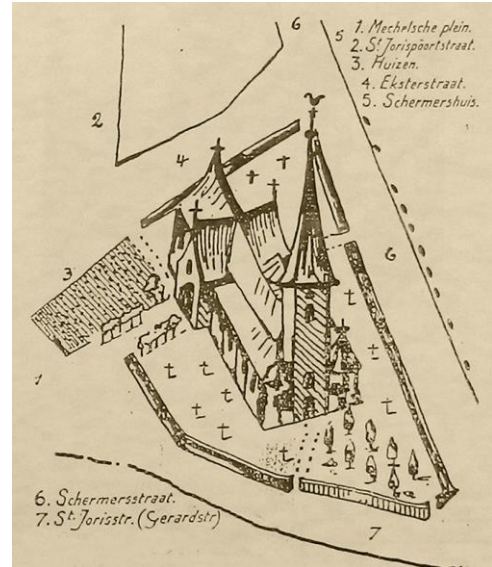
Twee jaar later krijgt ze ook af te rekenen met de **Spaanse Furie**, de plundertocht van de soldaten van het 'kasteel'. En korte tijd later, wanneer het stadsbestuur einde 1577 deels uit calvinisten bestaat, krijgen calvinisten en lutheranen de Antwerpse katholieke kerken ter beschikking voor hun samenkomsten. Op last van de Prins van Oranje wordt **de lutheranen** in **1578** een deel van Sint-Joriskerk toegewezen. Een muur nabij het koor deelt de kerk in twee, het koor blijft voor de katholieke eredienst en de benedenkerk voor de lutheranen. Maar in 1580 wordt ook het O.-L.-Vrouwekoor en in 1582 zelfs de ganse kerk aan de hervormers afgestaan en worden de katholieken er uit gebannen. Om de nakende verdediging van de stad tegen het leger van Farnese te ondersteunen laat het Calvinistisch stadsbestuur beslag leggen op vier klokken en al het liturgisch koperwerk om aan te wenden als grondstof voor het gieten van kanonnen.

Uit de 16de-eeuwse gotische kerk is haast niets overgebleven.

Contrareformatie en Barok (1585 - 1785)

Op **27 augustus 1585** keert het tij wanneer Antwerpen heroverd wordt door het wettig Spaanse gezag dat de **heropleving van het katholicisme** ondersteunt. De kerken worden onmiddellijk terug bestemd voor de katholieke eredienst. Hun herinrichting geeft een belangrijke impuls aan de beeldende kunsten, wat kadert in de nieuwe bloei van godsdienstig leven. Het catechismusonderricht wordt ook in de Sint-Joriskerk door de paters jezuiten behartigd. Bij de reorganisatie van de stedelijke armenzorg wordt deze in twee stadsdelen opgesplitst, genoemd naar hun zetel: die in de St.-Jacobsparochie en die in de St.-Jorisparochie, meer bepaald in de Lepelstraat.

De Sint-Joriskerk is na de protestantse Beeldenstorm en kerkbezetting en de weinig doordachte aanbouw einde 16de eeuw dringend aan een grondig herstel toe. Het duurt echter bijna 50 jaar, tot juli **1634**, eer men met de **vernieuwbouw** begint waarbij onder meer de dwarsbeuk en de toren volledig worden heropgebouwd. Zowel exterieur als interieur weerspiegelen vanaf dan de nieuwe stijl, de **barok**.

De kerk omstreeks 1700.

De 17de-eeuwse kerk is groter dan de huidige, met een breedte van bijna 30 m (21 nu) en een lengte van 72 m (55 nu). Midden 1638 staan het hoogkoor en de kruisbeuk onder dak. Het zijkoor van O.-L.-Vrouw wordt afgebroken en tegen 1643 volledig herbouwd. Monumentale altaren en dito epitafen worden opgericht. Broederschappen, zoals die van Sint-Pieter en Paul, alias 'de Romanisten', en kleine ambachten zoals de schoenlappers verrijken de kerk met altaren en catalogen, met liturgisch gerei en gelegenheidsdecorum.

In 1659 staat de Sint-Jorisparochie het ganse gebied extra muros af aan de nieuwe parochie van Sint-Laurijs (de huidige Sint-Laurentius aan de Markgravelei): Kiel, Markgrave en Haringrode. St.-Joris is nu een 'stadsparochie' volledig binnen de stadsmuren.

De Oostenrijkse tijd en het Frans Revolutionair Bewind (1783-1799)

Op 18 april 1786 vaardigt de **Keizer Jozef II van Oostenrijk** een edict uit waarbij de **broederschappen** worden afgeschaft. In Antwerpen gaat het om 72 broederschappen waarvan de zeven uit de Sint-Jorisparochie. De Antwerpse verenigde broederschap van de XIV daagse berechting verzet zich. Ze wordt wel bij name ontbonden maar de berechtingen zelf worden verder gezet. Alle broederschappen leveren de inventaris van hun goederen in. Veel wordt verkocht en de opbrengst overgemaakt aan de overheid maar door het groeiende verzet en de politieke onduidelijkheid in 1787 kunnen toch een aantal kunstwerken van de Sint-Jorisparochie gered worden.

Wanneer in 1794 de **Fransen revolutionairen** Antwerpen binnentrekken eisen ze van de stad een ongehoord hoge **oorlogsschatting** van 10 miljoen pond tournois (18,3 miljoen gulden; koopkracht 2012: 147 miljoen Euro; ca. 12 % van de toenmalige budgettaire ontvangsten van de stad). Om deze schuld af te lossen kunnen de kerken en de broederschappen niet anders dan ook hun deel inbrengen

door het zilverwerk in te leveren. De Sint-Joriskerk en haar broederschappen leveren samen zilver in ter waarde van 19.600 gulden (koopkracht 2012: ca. 160.000 Euro). Op last van de Franse bezetter en op straffe van de sluiting van de kerk moeten de priesters in 1797 de eed van trouw afleggen aan de Franse Republiek. De meesten weigeren en worden veroordeeld tot deportatie naar de Franse overzeese zoutmijnen in Cayenne (Frans Guyana), met als gevolg dat de meesten onderduiken. De kerken worden gesloten, zo ook de Sint-Joriskerk op 28/9/1797. Nu breekt de zgn. **'beloken tijd'** aan. Ook pastoor **Georgerie** van Sint-Joris houdt zich schuil in een huis aan de Sint-Jorispoortstraat. Hij sterft er één jaar later, in 1798 en wordt in het geheim begraven op het aanpalende kerkhof van het Sint-Elisabethziekenhuis.

In 1798 gaat het Frans Revolutionair Bewind nog een stap verder. De kerk en haar ganse inboedel worden verbeurd verklaard en publiek verkocht op 30/9/1798. Tenslotte bevelen de Franse bewindvoerders **de sloop van de kerk**. De start van de afbraak op 22ste april 1799 moet een dolksteek zijn geweest in het hart van al die parochianen die er zo lang ter kerke zijn gegaan er en er lief en leed gelovig hebben beleefd.

Enkel de witmarmeren **altaarsteen** van het hoogaltaar is nog, in 3 stukken, bewaard in de sacristie(zie foto). Het wapen van de bisschop of abt die het inwijdde is echter niet binnen de Antwerpse clerus te identificeren. Verder draagt de steen de kruisjes (althans vier van de vijf) die verwijzen naar de wonden van Christus en het wijdingsinschrift 'FVNDAMENTA EIVS IN MONTIBVS SANCTIS A° **1673** 27 APRIL', tekst die teruggaat op psalm 87:1: 'door Hem op heilige bergen gegrondvest'.

*Ruïne van de Sint-Joriskerk,
Ignatius Van Regemortel, 1847 (?)*

Altaarsteen

Een parochie op zoek naar een waardige schaapsstal (1800-1853)

Door het concordaat dat Napoleon op 15 juli 1801 sluit met de Paus worden o.m. de **bisdommen** in Frankrijk en in het geannexeerde België heringedeeld. Het bisdom Antwerpen is afgeschaft en de Antwerpse parochies vallen voortaan onder het aartsbisdom Mechelen. De vijf Antwerpse parochies worden opgesplitst in negen nieuwe. De Sint-Jorisparchie, die geen eigen kerk meer heeft, wordt **hulpparchie van Sint-Andries** en maakt achtereenvolgens gebruik van verschillende **kapellen** in de onmiddellijke omgeving. Vanaf 17 maart 1801 houdt ze de eredienst in de nabijgelegen verlaten kapel van de karmelietessen op de Rosier die toegewijd is aan Sint-Jozef. Wanneer de zusters in 1801 terugkeren, verzorgen ze 36 jaar lang de diensten in de kapel samen met de parochie. De overeenkomst met de karmelietessen loopt echter af in 1837. De zusters willen, gezien hun streng contemplatief kloosterleven, de kapel terug voor strikt eigen gebruik. In 1843 worden ze terug in het bezit van hun kerk gesteld.

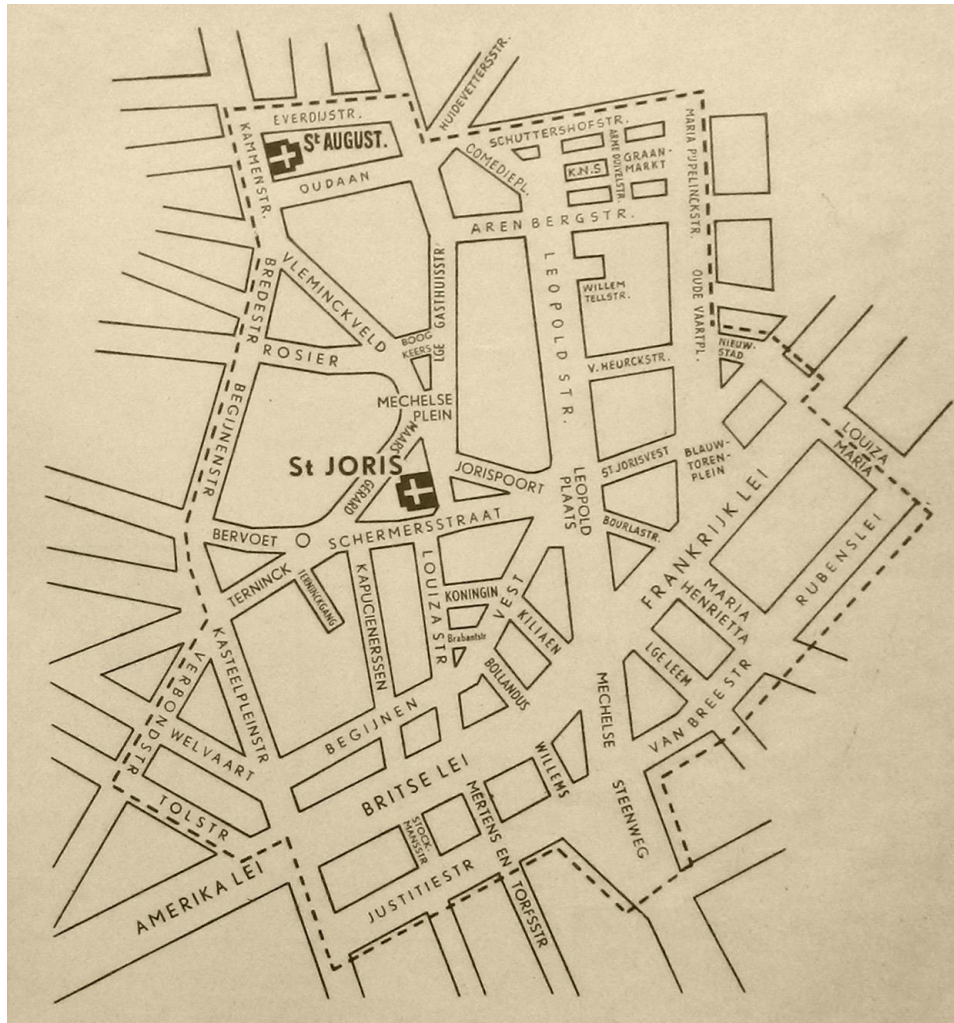
In afwachting dat de plannen voor een nieuwe Sint-Joriskerk gerealiseerd worden, wijkt de parochie voor haar diensten uit naar de kapel van het Sint-Elisabethgasthuis en naar de kapel van de zusters Kapucinessen in de Sint-Rochusstraat.

Op de gronden van de afgebroken kerk en het verdwenen kerkhof tussen het Mechelse Plein, de Schermersstraat en de Maarschalk Gérardstraat verschijnen ondertussen allerlei barakken. De parochieschool wordt een bordeel, de kostervoning een herberg. Een 'Groot Wafelhuis', een plaats van volksvermaak, wordt er opgericht; het beslaat bijna de oppervlakte van de vroegere kerk. In 1826 wordt het nog uitgebreid met een toneelzaal, waar Vlaams volkstoneel en vaudevilles worden opgevoerd. In de periode na de Belgische omwenteling geraakt het wafelhuis annex toneel in verval en wordt ten slotte in 1846 afgebroken. De gronden worden dan opnieuw aangekocht voor de bouw van een nieuwe kerk.

Maar ondertussen is in 1829 op de aanpalende gronden ook een 'Théâtre des Variétés' gebouwd waar Franstalig toneel wordt opgevoerd in afwachting dat architect Pierre Bourla het grootse theater, de huidige *Bourlaschouwburg*, bouwt die voltooid wordt in 1834. Ook dit 'Théâtre des Variétés' geraakt in verval en wordt tenslotte afgebroken rond 1900. Op deze gronden aan de Schermersstraat zullen de burgerhuizen gebouwd worden die aan de huidige kerkterreinen palen.

Eerst in **1853** bij de **wijding van de huidige kerk** krijgt de parochie haar naam terug, **Sint-Joris**. Oorspronkelijk is haar grondgebied veel beperkter dan in het Ancien Régime. Maar wanneer in 1866 de nabijgelegen 16de-eeuwse Spaanse stadsomwalling afgebroken wordt krijgt ze een aanzienlijk stadsdeel tot aan de zuidelijke leien, toebedeeld. Ook nadien worden haar nog stukken grondgebied toegewezen. Op het einde van de 19de eeuw wordt het Antwerpse parochielandschap opnieuw hertekend en dan moet bij de oprichting van de nabijgelegen Sint-Michielsparochie in 1883 en de Sint-Walburgisparochie in 1900 de Sint-Jorisparchie weer terrein prijsgeven.

Wanneer in 1968 de kleine Sint-Augustinusparochie wordt opgeheven wordt het gebied verdeeld onder de omliggende parochies, waaronder Sint-Joris.

De Sint-Jorisparchie vandaag sinds de gebiedswijziging 1967.

DE PATROONHEILIGE: JORIS

In de eerste krijgshaftige eeuwen van de middeleeuwen, de periode van de feodaliteit, fungeren heilige strijders zoals Sint-Michiël als modelfiguur voor de krijgsheren. Sinds de kruistochten krijgt ook Sint-Joris deze rol toebedeeld.

Van Joris zijn geen historische gegevens bekend. In de *Legenda Aurea* van Jacobus de Voragine (13de eeuw) komt hij wel voor, maar enkel met legendarische gegevens.

Volgens de overlevering leefde Joris (Georgius) in de 3de eeuw in Cappadocië, het huidige Turkije. Hij zou officier geweest zijn in het Romeinse leger ten tijde van keizer Diocletianus en als martelaar gestorven zijn in 303 nadat hij geweigerd had deel te nemen aan de vervolgingen tegen de christenen. Reeds in 494 wordt hij heilig verklaard door paus Gelasius. Zijn naamdag valt op 23 april.

Volgens de **legende** die dateert uit de 11de eeuw doodt Joris een **draak** die terreur zaait in Syrië of Lybië. Om de draak gunstig te stemmen offert het volk hem dagelijks schapen. Maar de draak eist steeds meer en tenslotte ook een mensenoffer. Het lot valt daarbij op de koningsdochter. Maar Joris treedt heldhaftig op. Hij verwondt het monster met zijn lans en belooft het dier te doden als de koning en het volk zich tot het christendom bekeren. 15.000 mensen laten zich dopen. Joris dient de draak daarop de fatale doodssteek toe.

De overlevering wil ook dat Joris aanwezig was (samen met andere heiligen) bij het beleg van Antiochië tijdens de eerste kruistocht (1098) en daardoor de Christenen de overwinning bezorgde. Dit verhaal was de oorsprong voor zijn verering in het westen (in het oosten werd hij reeds vereerd sinds de 4de eeuw). Bij de derde kruistocht (1189-1192) stelt Richard Leeuwenhart Joris aan tot **patroon van de kruisvaarders**. In Engeland is de verering van Joris ('George') wijd verspreid. De nationale synode van Engeland in 1222 verklaart Joris tot patroon van Engeland (Saint George). In 1348 wordt de ridderorde van de Kousenband onder zijn gezag gesteld. Hij is ook beschermheilige van de Spaanse regio Catalonië (Sant Jordi) en sinds de stichting van scouting staan de scouts ook onder zijn hoede.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat reeds in 1201 een kapel buiten de Antwerpse stadswallen aan Sint-Joris is toegewijd.

Als symbool van strijdvaardigheid wordt Joris de **beschermheilige** van de gewapende gilden van de **schutters** en de **schermers**. Reeds in de 13de eeuw waren in de Sint-Jorisparochie twee gilden van de Voetboog, de Jonge- en de Oude Voetboog actief met Sint-Joris als patroon. Vanaf de 16de eeuw heeft het gilde van de schermers zijn oefenvelden nabij de kerk (bij de huidige Schermerstraat).

De iconografie

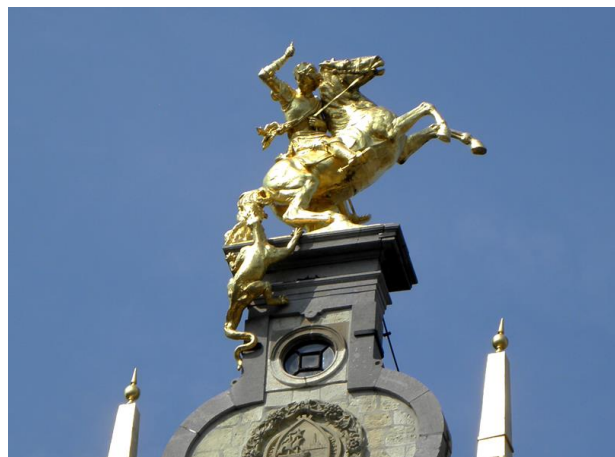
In de beeldvorming komt Sint-Joris bijna altijd voor als **drakendoder**. De draak staat dan symbool voor het kwaad, de vijand, en in de middeleeuwse traditie ook voor de heidenen en de muzelmannen. Andere episodes uit zijn leven of van zijn marteldood komen slechts zelden voor.

In zijn kerk te Antwerpen komt hij op talrijke plaatsen in beeld als drakendoder, zoals op:

- de grootse neogotische muurschildering op het hoogkoor boven het hoofdaltaar (Jan Swerts, 1859/'71);
- het prachtige eikenhouten neogotische beeld van Sint-Joris te paard (Joseph Ducaju, 1867?) onder de preekstoel;
- het houten 17de-eeuwse beeld van Sint-Joris te paard, afkomstig uit de vroegere kerk (nu opgesteld in de noordbeuk);
- het glasraam in de zuidzijbeuk (Alphonsus Byvoet, 20ste eeuw);
- het neogotische halfreliëf in het timpaan boven de zijingang van de kerk, aan de Schermersstaat (Pieter Lecoutere, 1898)
- het glasraam boven het doksaal (Jean-Baptiste Capronnier, 1871-75). Hij staat hij op het punt de draak met het zwaard te doden, maar hier zit hij niet te paard, maar staat hij op de draak (foto).
- het gedachtenismonument voor de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog.

Ook op de Grote Markt heeft Sint-Joris een opvallende plaats gekregen op het vroegere gildehuis van het Sint-Jorisgilde van de Oude Voetboog (foto). Het vergulde beeld (1893) van de hand van Jef Lambeaux (1852-1908) siert de hoog uitstekende gevelspits en door zijn theatrale compositie met het steigerende paard trekt het des te meer de aandacht. De draak dreigt a.h.w. van de gevelbekroning afgestoten te worden.

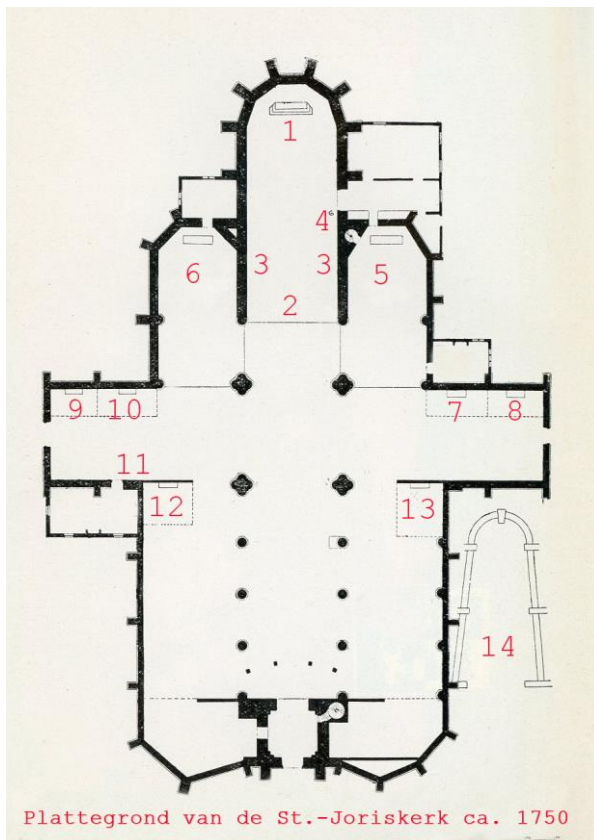
DE VOORMALIGE SINT-JORISKERK (1634 - ca.1800)

De Sint-Joriskerk, ca. 1772, anonieme aquarel (archief Sint-Joriskerk)

LEGENDE

1. Hoofdaltaar
2. Doksaal
3. Koorgestoelte
4. Epitaaf Keurlinckx en Van Delft
5. H. Sacramentskapel
6. Mariakapel
7. H. Kruisaltaar
8. Sint-Rochusaltaar
9. Altaar van O.-L.-Vrouw Onbevlekt
Ontvangen
10. Sint-Anna-altaar
11. Epitaaftriptiek
12. Altaar van het Oude
Schoenmaeckersambacht
13. Altaar van Sint-Jan de Doper en Sint-Jan
de Evangelist
14. Calvarietuin

De belangrijkste kunstwerken in de 18de-eeuwse kerk en hun huidige bewaarplaats

Op het hoogkoor (1) bouwen de beeldhouwers Artus II Quellinus (Sint-Truiden 1625-Antwerpen 1700) en Norbert van den Eynde (Antwerpen 1628-1704) tussen 1677 en 1685 een groots wit- en zwartmarmeren **hoofdaltaar** van niet minder dan 50 voet hoog (bijna 15 m). Hierop komt de patroonheilige in beeld met zijn **marteling** (ca. 1684), een schilderij van Godfried II Maes (Antwerpen 1649-1700). Dit reuzengrote doek (478 x 279 cm) maakt nu deel uit van de collectie van het KMSKA (inv. 240). Het geeft de legende weer zoals ze opgetekend is in de *Legenda Aurea* van Jacobus de Voragine, midden 13de eeuw. De beulen wachten op het bevel van keizer Diocletianus om Joris, die weigert de afgoden te vereren, te onthoofden.

Het altaar is bekroond met een **ruiterbeeld** van Sint-Joris van Artus II Quellinus en engelenbeelden van Norbert van den Eynde. Dit zou het beeld zijn dat nu in de noordbeuk staat. (zie 'Sculpturen uit de vroegere kerk')

Hoewel de kerk geen klooster- of kapittelkerk is, wordt in 1588 toch een groots houten en marmeren renaissance **koordoksaal** (2) opgetrokken door Otmaer van Ommen. Het wordt in 1743 vervangen door een classicistische versie van Jan Pieter II van Burscheit. Het **koorgestoelte** (3) dat de kunstenaars Jan de Juppoy en Otmaer van Ommen installeren wordt in de 18de eeuw vervangen door het gestoelte afkomstig uit het naburige, door Jozef II afgeschafte kartuizerklooster.

In het koor bevindt zich ook het grootse **epitaaf** (4) voor de families **Van Delft en Keurlinckx**, in 1688 gebeeldhouwd door Petrus I Scheemaeckers (1652-1714). Het theatrale monument is nu te bewonderen in de O.-L.-Vrouwekathedraal (zie foto).

In de **kapel van het Venerabel Sacrament** (5) bouwt Norbert Van den Eynde een wit- en zwartmarmeren altaar (1673). Het portiekaltaar is versierd met het middenpaneel van de *Laatste Avondmaaltriptiek* van Ambrosius I Francken (Herentals 1544-Antwerpen 1618). Dit grootse werk was reeds ca. 1596 voor het Venerabelaltaar van de Sint-Andrieskerk gemaakt en werd ca. 1686 verkocht aan de Sint-Joriskerk. Het maakt nu deel uit van de KMSKA-collectie (inv. 136-140) en is opmerkelijk omdat dit het oudst bekende volledig bewaarde werk van Ambrosius I Francken is.

Ook het **altaar** (1664/66) van de noordelijke **Onze-Lieve-Vrouwekapel** (6) in zwart en wit marmer is beeldhouwwerk van Norbert Van den Eynde. Hierop prijkt het schilderij *De Hemelvaart van Maria* (1668) van Pieter I Thys (Antwerpen 1624-1677).

In de zuiderdwarsbeuk is het witmarmeren **Heilig Kruisaltaar** (7) versierd met het halfverheven beeldhouwwerk *De graflegging van Christus* van Willem Kerrickx (1655) en het wit- en zwartmarmeren **Sint-Rochusaltaar** (8) (vóór 1671) met het beeld *O.-L.-Vrouw met Kind* van Norbert van den Eynde. In 1671 bouwt Jan Van den Cruyce rondom de altaren een marmeren tuin.

In de noorderdwarsbeuk staat het **altaar van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen** (9) van het gelijknamige gilde, versierd met een schilderij *Madonna met Kind en verschillende vrouwen* van Jan Snellinckx (Mechelen 1549-Antwerpen 1638) (verdwenen?) en het **Sint-Anna-altaar** (10) met een

Mariatriptiek waarop haar *geboorte*, de *boodschap van de engel* en de *opdracht in de tempel* afgebeeld zijn door een ‘meester van de oude school’. In deze kapel hangt ook een **epitaaf** (11) met een **triptiek** (Frans I Francken, 17de eeuw) met als middenpaneel *Laat de kinderen tot mij komen* (zie ‘schilderijen uit de vroegere kerk’).

Verschillende ambachten hebben ook een kleiner altaar in de zijbeuken van de kerk.

In de noordbeuk is het **altaar van het Oude Schoenmaeckers- of Schoenlappersambacht** (1667) (12) toegewijd aan zijn patroon, de heilige bisschop Anianus. Op het altaarstuk krijgt de patroonheilige een verschijning van Maria met het Goddelijk Kind. In de zuidbeuk staat het **altaar van Sint-Jan de Doper en Sint-Jan de Evangelist** (13), oorspronkelijk toegewijd aan de Zoete Naam Jezus, met een schilderij *Het doopsel van Christus*, dat waarschijnlijk in de Franse periode verdween.

Sinds 1592 hebben ook de **lijndraaiers**, onder het patroonschap van de heiligen Erasmus en Paulus, een altaar in de kerk en vanaf de 17de eeuw ook de **lint- en passementwerkers**.

Op het **Sint-Joriskerkhof**, aan de oostkant van de zuiderdwarsbeuk van de kerk, trekken enkele godsvruchtige dames in 1594 met bisschoppelijke toestemming **kluizen** op. Deze woningen geven zicht binnen de kerk. Zo konden deze kluizenaressen ongestoord de diensten volgen. Als aanzet tot de opheffing van de contemplatieve kloosters het jaar nadien, schaft keizer Jozef II in 1782 de kluizen af.

Het **epitaafschilderij** *De werken van barmhartigheid* uit het Franckenatelier (17de eeuw) dat de zuidbeuk sierde is nog bewaard in de sacristie. (zie ‘schilderijen uit de vroegere kerk’)

De **preekstoel**, een kunstwerk van Artus II Quellinus (1625-1700) uit 1665, wordt in op 14/11/1798

onder het Frans Revolutionair Bewind publiek verkocht. Hij kan nu nog bewonderd worden in de O.-L.-Vrouw van Goede Hoopkerk van Vilvoorde. Het is echter niet duidelijk hoe hij daar terecht gekomen is. Geheel bovenaan het klankbord prijkt God de Vader, onderaan tegen het klankbord zweeft de zinnebeeldige duif van Gods Geest en op de kuip prijkt Christus (foto): samen vormen zij de Heilige Drieëenheid, de kern van het christelijke geloofsbelijdenis. Het is God die zijn Geest en zijn Zoon naar de mensheid zendt om hen van de ondergang te redden. Dit geloof wordt ‘bewaakt’ en overgeleverd door de prinses der apostelen, Petrus en Paulus, op de medaillons links en rechts van de kuip. Grootse engelen torsen de kuip. De overvloed aan bloemen en fruit staan voor de genade. Bovenaan het klankbord, wordt God de Vader geflankeerd door de heilige Jacobus de Meerdere en - uiteraard – door

de patroonheilige van de kerk, de gehelmde Joris (foto). [de helmpluimen zijn niet voldoende in beweging om er het epitheton ornans 'helmboswuivend' op tie te passen]

Rond de eeuwwisseling 1700 steken de kerkfabriek en verschillende kapellen tot over de oren in de schulden. Noodzakelijke herstellingen worden steeds uitgesteld. Eerst vanaf 1719 worden geregeld **restauraties en verbouwingen** doorgevoerd, vooral in de tweede helft van de 18de eeuw. In de periode 1764-1769 worden aan de westzijde van de zijbeuken en aan de toren nog nieuwe muren gezet. In het trouwkoor wordt in 1769 een altaar geplaatst en in de kerk worden vijf nieuwe biechtstoelen afgewerkt (1777). De Venerabelkapel krijgt in 1782 een nieuw gewelf.

Een mooie, anonieme **aquarel** bewaard in de sacristie, toont de voormalige Sint-Joriskerk zoals ze er omstreeks **1772** vanuit het oosten uitzag met de preekstoel in de middenbeuk en biechtstoelen die gevat zijn in de doorlopende lambriseringen van de zijbeuken (zie foto supra).

DE BROEDERSCHAPPEN

De kerk telt op dit ogenblik twee actieve broederschappen: de *Broederschap van het H. Hart* (opgericht in 1911) en de *Broederschap van O.-L.-Vrouw van het kasteel*. Enkel deze laatste is nog een voortzetting van een van de talrijke broederschappen die mee het religieuze leven bepaalden sinds de heroprichting van de zelfstandige parochie in 1853.

Overlopen we eerst even de vele broederschappen van weleer.

De broederschap van de HH. Petrus en Paulus, alias de Romanisten, is wel de bekendste, niet in het minst omdat ze talrijke illustere persoonlijkheden onder haar leden telt. Ze wordt in 1572 gesticht in de O.-L.-Vrouwekathedraal onder de naam van haar patroonheiligen Petrus en Paulus, maar wordt gewoonlijk aangeduid met de naam '**Romanisten**' omdat ze de Antwerpse kunstenaars verenigde die een studiereis naar Rome hadden ondernomen.

Ze hadden daar vanzelfsprekend 'de graven van de apostelen' bezocht - lees: het graf van de beide voornaamste apostelen vereerd. Naast leden van het stadsmagistraat en geleerden telt ze ook tal van kunstenaars zoals Otto van Veen, Peter Paul Rubens, Jan Brueghel en Sebastiaan Vrancx en Cornelis Schut. De broederschap is op het einde van de 17de eeuw nog weinig actief. Ze verhuist in 1681 om financiële redenen naar de Sint-Joriskerk waar ze verder een sluimerend bestaan leidt. Maar in 1716 bloeit ze er opnieuw op wanneer de 'waarachtige en geaprobeerde' **relikwieën van Petrus en Paulus** door een Romeins kardinaal aan de kerk worden bezorgd. Vanaf dat jaar draagt men de relikwieën jaarlijks in een processie op de feestdag van de apostelen (29 juni). De broederschap wordt afgeschaft onder keizer Jozef II van Oostenrijk.

De kerk bewaart nog een verzilverde houten **relikwiehouder** in renaissancestijl, versierd met de hoofden van de HH. Petrus en Paulus en met een tiara, evenals een **kelk** in verguld zilver uit de eerste helft 17de eeuw.

Het Rijksarchief bewaart een met zilverbeslag versierd '**Magistraatsboek**' van de broederschap, het 'LIBER CONFRATERNITATIS SANCTORUM PETRI ET PAULI en ROM: ANT' (1576).

Een **schilderij St.-Paulus** naar P.P. Rubens dat toebehoorde aan het gilde wordt bewaard in de kerkmeesterskamer. Het wacht op een noodzakelijke restauratie.

De broederschap van het Heilig Kruis vindt haar oorsprong in de kapelanie die reeds in 1328 gesticht wordt aan het altaar van het Heilig Kruis, omdat volgens de overlevering Sint-Joris, de patroon van de kerk, de kruisvaarders bijgestaan had bij de verlossing van het Heilig-Kruishout in het Heilig Land. Gelovigen die niet de gelegenheid hadden een reis naar het Heilig Land te ondernemen verenigen zich in de broederschap van het Heilig Kruis, opgericht in **1695** door de bisschop van Antwerpen, Joannes Van Beughem. Centraal in de verering staat de **relikwie van het Heilig Kruis**.

Vanaf 1695 wordt op elke feestdag van de Heilig-Kruisvinding (3 mei) en op Goede Vrijdag de relikwie door de broederschap megedragen in de zgn. '**bloedweg**'. In deze processiekruisweg loopt men de afstand van de 14 staties van de kruisweg van Christus in Jerusalem, door de Sint-Jorishoek: 14377 Antwerpse voet of 4123 m. De processie eindigt aan de voet van de **Calvarieberg** die einde 17de eeuw op het kerkhof naast de kerk was opgericht. In 1875 gaat ze voor het laatst uit.

Het **naamboek van de bestuurders (1817)** van de heropgerichte broederschap wordt bewaard in het Rijksarchief net als het *Titel Boek van het Heilig Kruis in de Kerck van den heyligen Joseph*, met o.m. tekeningen van Joannes Baptist Watlé. Hierin wordt vermeld dat de betreffende relikwie van het Heilig

Kruis afkomstig is uit de erfelijke juwelen van de Engelse kroon en in 1696 door de Engelse koning James III, de toen achtjarige pretendent, naar Antwerpen overgebracht werd. De vader van James III, James II, vluchtte in 1688 met zijn pasgeboren zoon naar Frankrijk en overleed er in 1701.

Tijdens het Frans Bewind schenkt de broederschap de **Calvariegroep** van de Calvarieberg aan het Antwerpse Sint-Camillusziekenhuis. De drie stenen beelden van de Calvariegroep: *Christus aan het kruis* (1693), *Maria* (1706) en *Johannes* (1693), waarvan de kunstenaar onbekend is, sierden de tuin van het Antwerpse Sint-Camillusziekenhuis tot de afbraak in het begin van de 21ste eeuw. Nu zijn ze in Frans privébezit.

In **1703** sticht de Antwerpse bisschop Reginald Cools het **Allerchristelijkste aartsbroederschap der Christelijke lering** die actief is in de vijf Antwerpse parochiekerken waaronder de Sint-Joriskerk. De bisschoppelijke belangstelling ging immers in het bijzonder uit naar het godsdienstonderwijs, wat niet verwonderlijk is gezien hij behoorde tot de orde van de predikheren of dominicanen. Onder impuls van de broederschap die onder het patroonschap van Sint-Jozef en van de apostelen Petrus en Paulus staat, wordt dit onderwijs op zon- en feestdagen in de kerk verzorgd. Net als andere broederschappen wordt ze afgeschaft op het einde van de 18de eeuw.

De broederschap van de 40 beschermheiligen vindt haar oorsprong in de tijden waarin pest en cholera woeden. Reeds in 1384 is in de kerk een altaar gewijd aan **Sint-Rochus**, de beschermheilige tegen deze ziekten. Na de Beeldenstorm van de 16de eeuw wordt een nieuw, barok altaar onder zijn patroonschap opgericht door de broederschap van Sint-Rochus. In stilte weggedeedsterd wordt de broederschap in 1860 ten tijde van de choleraepidemie opnieuw opgericht en 10 jaar later in 1869 wordt ze verheven tot *Broederschap der XL uitmuntende beschermheiligen tegen alle besmettelijke ziekten*.

Een tiental jaar later wordt de broederschap begiftigd met het monumentaal reliekschrijn waarin de relikwieën kunnen rusten van 40 heiligen die in de loop der eeuwen een beschermende rol speelden bij epidemieën. Het schrijn dat type van een doodskest combineert met een kerkmodel, spitse toren inclus! – een kunstwerk van Egide Watlé (1878) - is een van de pronkstukken van de huidige kerk (zie 'andere kunstwerken').

In het archief bewaart men het nog het **magistraatsboek** (foto), in de kerkmeesterskamer een mooi versierde **knaapstok** (foto) met zilveren Sint-Rochusbeeldje en in de sacristie een **processievaandel** met een medaillon van Sint-Rochus.

De broederschap van de gelovige zielen wordt gesticht op 3 september 1677 onder de titel van *de Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria*. Ze wordt aangeroepen *als troosteres der bedrukten tot troost van de gelovige zielen in het vagevuur*. De broederschap wordt (voor een tweede maal) afgeschaft in 1798, maar reeds in 1807 opnieuw ingesteld in de Sint-Jozefkerk van de Rosier.

Het mooi verzorgde **Magistraatboek** bewaard in het kerkarchief beslaat de periode van 1704 tot 1798. Het boek sluit met een laatste vermelding in 1930/'31. De foto's tonen twee pagina's uit het boek: de pagina van het **jaar 1782** met de voorstelling van het apocriefe verhaal van het gebed van Manasses, Koning van Juda, die gevangen gehouden werd in Babylon. Dit refereert hier naar de zielen die in het vagevuur wachten op verlossing; de foto op de laatste pagina, gedateerd **1930/'31**, toont de gekruisigde Christus die zijn bloed vergiet voor de verlossing van de wereld.

In de kapel van het H. Hart staat het beeld van **O.-L.-Vrouw van zeven weeën** dat aan de gelijknamige broederschap behoorde. Een opvallend zwaard doorboort Maria's hart zoals voorspeld door Simeon bij de opdracht van de 40 dagen jonge Jezus in de tempel (Lc. 2:35), een voorzegging van het lijden en de kruisdood van Christus. Minder zichtbaar zijn de dolken die verwijzen naar de zeven 'weeën' (momenten van diepe smart omwille van wat haar zoon Jezus overkomt) die het leven van Maria bepaalden.

Een mooi goudgeelkleurig **processievaandel** van de broederschap is uitbundig versierd met planten rondom zielen in het vagevuur. Het bijgevoegde citaat *Gods hand heeft mij geslag(en)* (Job 19:21) is Jobs erkenning van Gods rechtvaardige oordeel terwijl hij zijn vrienden wanhopig om erbarmen schreeuwt en om verlossing uit zijn als zinloos ervaren lijden.

De broederschappen van Onze-Lieve-Vrouw

Meerdere broederschappen onder het patroonschap van O.-L.-Vrouw volgen elkaar op in de Sint-Joriskerk. Reeds in 1348 bestaat hier de **broederschap van O.-L.-Vrouw, gezegd 'in de choir'**.

Meer dan anderhalve eeuw later, in 1514, wordt de **Gilde van O.-L.-Vrouw Conception**, ook 'confrérie van O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ontvangen' genaamd, gesticht onder impuls van een minderbroederpater. De broederschap wordt in de Oostenrijkse tijd bij keizerlijk decreet afgeschaft (1786). Het oude **beeld van O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ontvangen** (16de eeuw?) dat aan het gilde toebehoorde komt dan in de Sint-Augustinuskerk terecht. Na de ontwijding van deze kerk in 1968 is het beeld teruggekeerd naar de Sint-Joriskerk waar het nu in de weekkapel staat.

Maria is gekleed in een prachtige blauwfluwelen mantel versierd met de Mariale florale motieven zoals de roos en de lelie en volledig omzoomd met hermelijn. Ze draagt de scepter en de kroon die haar status van Koningin van de Hemel weergeven.

Op 5 oktober 1588, enkele jaren slechts na de herovering van Antwerpen door het koninklijk leger o.l.v. Alexander Farnese, wordt onder impuls van de paters Dominicanen op de vooravond van het feest van **Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans** een broederschap opgericht onder die naam in het zogenaamde '**kasteel**', de zuidelijke burcht van de Spaanse stadsomwalling. Maar al snel blijkt dat de stichtingsbulle verloren is. Daarom wordt de broederschap opnieuw opgericht op 14 juni 1592.

In 1926 wordt in de Sint-Joriskerk op initiatief van pastoor Thyssen de **Kapel van O.-L.-Vrouw van het kasteel** gesticht waarin de meer dan drie eeuwen oude broederschap van O.-L.-Vrouw van de Rozenkrans wordt opgenomen. Bij die gelegenheid schenkt Rodolf Plissart een knaapstok.

Centraal in de verering staat het **beeld** van Maria dat nu bekend is als '**O.-L.-Vrouw van het kasteel**' dat nu prijkt boven het altaar van de Mariakapel. Ook dit devotiebeeld beschikt over een mantel en een schoot (zie verder bij 'Kapel van O.-L.-Vrouw'). Het jaarlijkse octaaf viel oorspronkelijk op de feestdag van de 'Heilige Naam van Maria', 8 september (Feest van O.-L.-Vrouw-Geboorte), maar wordt nu gevierd op de derde zondag van oktober, de rozenkransmaand. Het beeld wordt dan in groot ornaat, met praalkleed, schoot, mantel, scepter en juwelen getooid ('gepaleerd'). (zie verder 'Kapel van O.-L.-Vrouw').

O.-L.-Vrouw-van het Kasteel kent een sterke verering zeker in oorlogstijden zoals in 1830 bij de beschieting van Antwerpen tijdens de Belgische onafhankelijkheidsstrijd en in de WO I. In de 19de eeuw, toen dienstplichtigen werden uitgeloot, de militieloting (afgeschaft in 1909), smeekten moeders bij Maria om een gunstige loting voor hun zoon. Buitenlieden kwamen bij haar op bedevaart om het vee van ziekte te vrijwaren.

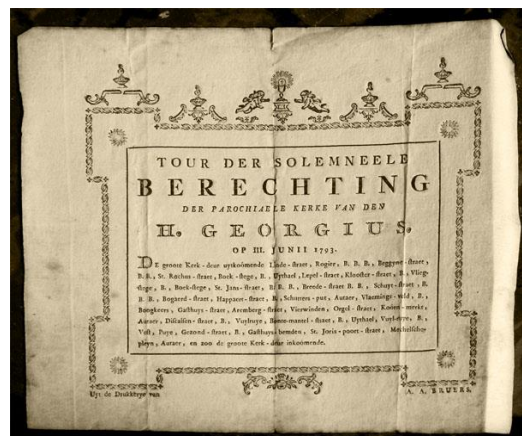
De processie die het Mariabeeld bij de inwijding van de kerk in 1853 terugbracht van het Terninckgesticht naar de Sint-Joriskerk wordt op 19 oktober 2008 bij de 155ste verjaardag van de inwijding overgedaan. Sindsdien krijgt het beeld zijn vaste plaats op het altaar van de O.-L.-Vrouwkapel.

(Processie 2008; Foto Bert Bevers)

De broederschap der XIV-daagse berechting die einde 17de eeuw in meerdere Antwerpse parochies wordt opgericht, stelt zich tot doel om de twee weken het Heilig Sacrament te bezorgen bij de zwaar zieken. Dit gebeurt plechtig in processie met de priester, de koster, leden van de broederschap en parochianen, voorafgegaan door lichtdragers.

In de Sint-Joriskerk wordt ze opgericht op 22 mei 1676. Oorspronkelijk wordt de broederschap bestuurd door de kapelmeesters van het Venerabel, maar vanaf 1690 wordt ze zelfstandig. Bij Frans keizerlijk decreet wordt ze in 1786 samen met een 70-tal andere confreries afgeschaft. Het verbod op processies volgt in 1795. De berechtingen gaan echter door, weliswaar zonder uiterlijk vertoon. Na het Frans Bewind wordt de broederschap weer actief (1814).

Affiche uit 1793 om de gelovigen
attent te maken op de
'Tour der solemneele BERECHTING'

De **berechtingsciborie** is een fraai werk in Louis XVI-stijl van kunstsmed Jan Baptist Verberck uit 1780. De ovale medaillons op de kuip tonen twee oudtestamentische voorafbeeldingen van de Eucharistie, het manna wonder en de waterbron van Mozes in de woestijn en een derde de Eucharistie bij de leerlingen in Emmaüs (zie foto). In het hoge deksel met de H. Geest in een stralenbundel is nog een chrismatorium opgeborgen, een potje voor de H. Olie voor de ziekenzalving (foto).

De kerk bewaart nog een aantal bijzondere voorwerpen die verbonden zijn met de broederschap, onder meer **vijf** van de acht **zilveren flambeeuschilden** vervaardigd door zilversmid Verberck (18de eeuw) met de afbeeldingen van Johannes de Evangelist (1761) en het wapen van schenker J.F. Knyff, hoofdman van de broederschap tot 1775; van Rudolf van Habsburg (1752), die volgens de overlevering zijn paard ter beschikking stelde van de priester die de communie bracht bij een stervende; van een zieke die de communie ontvangt (1771), van het *verheerlijkte Heilig Sacrament* (1756) en nogmaals van Rudolf van Habsburg vergezeld van het wapen van de schenker, Graaf van Boxmeer.

Twee flambeeuschilden zijn een schenking van Jan Remes, prefect van de confrerie: een met de leerlingen van Emmaüs (1848) en het wapenschild van de familie Cogels, de andere met de Apostel Johannes die de communie geeft aan Maria (1860).

Het **magistraatsboek**, aangevat in 1676, is rijkelijk verlucht o.m. met de schilden van de families en de patroonheiligen van de prefecten. In 1926 laat Baron Fredegand Cogels er het portret van Kardinaal Mercier in schilderen door Ernest Wante (1862-1960). Dit zou het laatste bekende portret van Mercier zijn die stierf op 23 januari 1926.

DE BOUW VAN DE NEOGOTISCHE SINT-JORISKERK

De Sint-Jorisparchie in het begin van de 19de eeuw.

Het **concordaat** dat Napoleon op 15 juli 1801 sluit met de Paus luidt een nieuwe tijd in. De bisdommen in Frankrijk en in het geannexeerde België worden heringedeeld. De vijf Antwerpse parochies worden opgesplitst in negen nieuwe. Het bisdom Antwerpen is afgeschaft en de Antwerpse parochies vallen voortaan onder het aartsbisdom Mechelen.

De Sint-Jorisparchie, die geen eigen kerk meer heeft, wordt **hulpparchie van Sint-Andries** en verzorgt vanaf 14 maart 1801 de erediensten, vanuit de nabijgelegen verlaten **Sint-Jozefkapel** van de karmelietessen (theresianen) op de **Rosier** onder de titel *Sint-Jozef ad Sanctam Thesiam*.

Later dat jaar keren de karmelietessen terug en tot 1843 zullen de zusters de kleine kapel delen met de parochie. In afwachting dat de plannen voor een nieuwe Sint-Joriskerk gerealiseerd worden, wijkt de parochie voor haar diensten uit naar de kapel van het **Sint-Elisabethgasthuis** en deze van de zusters kapucinessen in de **Sint-Rochusstraat**.

Ondertussen hebben de broederschappen hun vroegere activiteiten gedeeltelijk hervat, sommige op de Rosier, andere in de Sint-Augustinuskerk. De processie van de XIV-daagse berechting gaat weer plechtig uit vanaf 1814. Een aantal eigendommen wordt aan de kerk teruggeven.

De plannen voor een nieuwe kerk en architect Léon-Pierre Suys

Reeds in 1816, kort na het einde van het Frans Bewind, denkt men er aan de kerk weer op te bouwen. Maar eerst in 1845 kan pastoor Jan Van Cauwenbergh de voormalige kerkgrond, waarop het *Groot Wafelhuis* gevestigd is, grotendeels terugkopen, weliswaar met eigen geld.

Na de afbraak van de gebouwen op de vroegere kerkgronden start architect Léon-Pierre Suys (Suys Junior) (Amsterdam 1823-Elsene 1887) met de oprichting van een kerk in de nieuwe stijl, de neogotiek.

Léon-Pierre Suys is een van de belangrijkste Belgische architecten uit het midden van de 19de eeuw. Hij krijgt opleiding bij zijn vader, architect Tilman-François Suys, die onder meer de orangerie van de Plantentuin van Meise bouwt. Léon krijgt de opdracht voor de bouw van de kerk op zeer jonge leeftijd, hij is dan pas 24. Later zal hij ook een bepalende rol spelen bij de Brusselse urbanisatie met de overvelving van de rivier de Zenne (gestart in 1868) waardoor de brede boulevards ontstonden. Te midden daarvan bouwt hij ook een van de belangrijkste stedelijke oriëntatiepunten: de beurs (1871-1873).

De band tussen de oude en de nieuwe Sint-Joriskerk komt duidelijk tot uiting in de twee herdenkingsstenen die in de buitenmuur van de zuidbeuk (in de pastorietuin) zijn ingemetseld. De steen bovenaan gedenkt de laatste restauratie die vóór de Franse tijd wordt doorgevoerd (1783), weinige jaren voor de kerk wordt afgebroken.

Dit krijgt des te meer aandacht door het opschrift in arduin daaronder: 'DESTRUCTÆ ECCLESIAE RUINIS SUBDUCTUS LAPIS ANNO 1848'. Deze steen herinnert aan de start van de nieuwbouw wanneer het Wafelhuis, de aanpalende woningen én de ruïne van de oude kerk worden afgebroken.

De neogotische stijl

De neogotiek is na 250 jaar barok echt wel revolutionair in Antwerpen. Ze situeert zich rond het midden van de 19de eeuw, wanneer de sociale beweging onder invloed van het opkomend socialisme vorm krijgt door de publicatie van het Communistisch Manifest van Karl Marx en Friedrich Engels in 1847/'48. Maar ze sluit vooral nauw aan bij het **katholieke reveil** na de Franse secularisatie en is gebaseerd op een verlangen naar het herstel van de oude christelijke maatschappij. Dit uit zich in de sfeer van de romantiek en is gekenmerkt door een teruggrijpen naar de kunstvormen van de Middeleeuwen. In deze periode is het gevoel opnieuw een bepalende factor in kunst en architectuur, na de streng rationalistische benadering van het Franse classicisme.

Daarvan getuigt zeker de kerkbouw. De spitsbooggewelven, de luchtbogen en de naar de hemel wijzende verticale lijnen sluiten weer aan bij de oude gotische traditie. De Sint-Joriskerk waar de werken starten in 1847 is in deze beweging de koploper. Tal van monumentale neogotische kerken zullen volgen overal in Vlaanderen. In Antwerpen worden o.m. de Sint-Amanduskerk (1867/'74), de Sint-Willibrorduskerk (1887/'91), de Sint-Norbertuskerk (1901/'04) en de Sint-Antonius-van-Paduakerk (1910) in deze geest gebouwd.

De bouwfasen van de Sint-Joriskerk

De eerste bouwfase van 1847 tot 1853 staat onder de leiding van **Léon Suys**. Het koor, de beuken en de façade worden opgetrokken in metselwerk. De façade wordt bekleed met Gobertangesteente. Reeds in 1850 staat het gebouw onder dak en twee jaar later is ook de binneninrichting grotendeels klaar. Maar geschillen tussen de architect, de aannemer en de kerkfabriek leiden in 1852 tot het ontslag van de architect. De werken worden in 1853 stilgelegd en de bouwwerf blijft vier jaar onaangeroerd.

Desondanks wordt de kerk op 5 september 1853 ingewijd. Kardinaal Sterckx, Aartsbisschop van Mechelen, stelt de kerk opnieuw onder het patroonschap van Sint-Joris. Enkele dagen later wordt het beeld van O.-L.-Vrouw van 't Kasteel uit de Terninckschool teruggebracht naar de parochiekerk en wordt het genootschap van O.-L.-Vrouw verheven tot broederschap.

De kerk is echter ver van afgewerkt. **Architect Heliodore Leclef** neemt in 1857 de leiding van de bouw over voor de **tweede bouwfase**. Hij zal in de loop van het volgende jaren de zo typerende **torens** bouwen.

Tijdens de **derde bouwfase**, tussen 1869 en 1874, werkt hij de bouw van de kerk af, plaatst de **torensnipsen** en realiseert de sculpturale decoratie van de voorgevel, het timpaan en de gevelbekroning.

Vanaf 1858, tijdens de 2de en de 3de bouwfase, beginnen de kunstschilders Godfried Guffens (1823-1901) en Jan Swerts (1820-1879) ook met de **cyclus neogotische muurschilderingen** die 13 jaar later, op 27 november 1871, wordt ingewijd door kardinaal Deschamps.

Inmiddels was in 1860 de bouw van het **koor** voltooid, was het nieuwe **hoofdaltaar** geplaatst in 1863, het **orgel** en de **preekstoel** in 1867, de **biechtstoelen** tussen de kenmerkende **lambriseringen** in 1871 en tenslotte de **kleurglasramen** in 1875.

Een aantal aanpalende gebouwen bleef lange tijd overeind tot het 'théâtre des variétés' in 1896 gesloopt kon worden om de **bijgebouwen** van de kerk op te trekken.

De restauraties in de 20ste eeuw

Een **eerste restauratie** wordt doorgevoerd onder leiding van architect **Albert Arnou**, de bouwmeester van tal van eclectische woningen in de nieuwe wijken van Antwerpen en Brussel. Tussen **1904 en 1908** worden in elke zijkapel een nieuw altaar en communiebank geplaatst en vooraan in het hoogkoor een koperen communiebank. Het meest zichtbepalend is de afsluiting van de hoofdingang door de plaatsing van een **tamboer**, d.i. de onderbouw van het doksaal.

In **1928** viert de kerk een driedubbel **jubelfeest**. Het is dan immers 75 jaar geleden dat de kerk ingehuldigd werd (1853), 625 jaar geleden dat de eerste Sint-Joriskapel tot parochiekerk verheven werd (1303) en niet minder dan 1625 jaar eerder stierf de patroonheilige Sint-Joris (303). Om deze vieringen in de verf te zetten vraagt men **kanunnik Raymond A.G. Lemaire** (1878-1954), hoogleraar architectuur te Leuven, een belangrijke **restauratie- en verfraaiingscampagne** op het getouw te zetten. De muurschilderingen van Guffens en Swerts worden gerestaureerd, de kerkvloer vernieuwd in keramieksteen en graniet en 6 jaar later wordt ook de altaarvloer in marmer van Mazy gerealiseerd. In deze periode plaatst men ook het koorgestoelte en wordt de doopkapel verplaatst naar de ruimte onder de noordtoren. Bij de ingang van het koor wordt op 1 november 1929 het 5 m hoge **triomfkrus** met een levensgroot corpus (beeld van de gekruisigde Christus) plechtig ingewijd. De kosten worden grotendeels gedragen door Mr. Coetermans, lid van de kerkfabriek, wat door een koperen gedenkplaat aan de zuidwand naast de zijingang in herinnering wordt gehouden.

Na WO II moeten tal van glasramen grondig hersteld worden, gespreid over twee fasen: 1946-'51 en 1964-'65. Het zuidelijke glasraam van het hoogkoor moet volledig worden gereconstrueerd.

Architect Rutger Steenmeijer wordt in **1996** aangesteld voor de volledige restauratie van de kerk. Hij voert in 1997 de dringende werken uit en start op 1 september 1999 de eigenlijke restauratie van de

voorgevel, de torens, de daken en de glas-in-loodramen. Vanaf 2013 vat hij de interieurrestauratie aan.

Een van de grote problemen bij de restauratiewerken was de bij de bouw gebruikte natuursteen van Gobertange. De stenen blokken waren vaak fout geplaatst, d.w.z. niet in de richting van de ontginning, en de ijzeren verbinding tussen de natuursteenelementen bleek te roesten. Bovendien leidden losgekomen delen van het ajourwerk en de torenspitsen tot grote schade o.m. aan de daken.

De Gobertangesteen wordt daarom gedeeltelijk vervangen door Massangissteen (Bourgondië), zowel voor de monelen en het maaswerk als voor de balustrade. De kosten die begroot werden op 59 mln. frank (bijna 1,5 mln. Euro) worden voor 60% gedragen door de Vlaamse Gemeenschap, 20% door de Provincie Antwerpen en 10% door de Stad Antwerpen.

De kerk is **als monument beschermd** sinds 31 maart 1976. Zij is immers één van de eerste volledig vroeg-neogotische kerken in België.

HET EXTERIEUR VAN DE NEOGOTISCHE KERK

De oostgevel en de torens

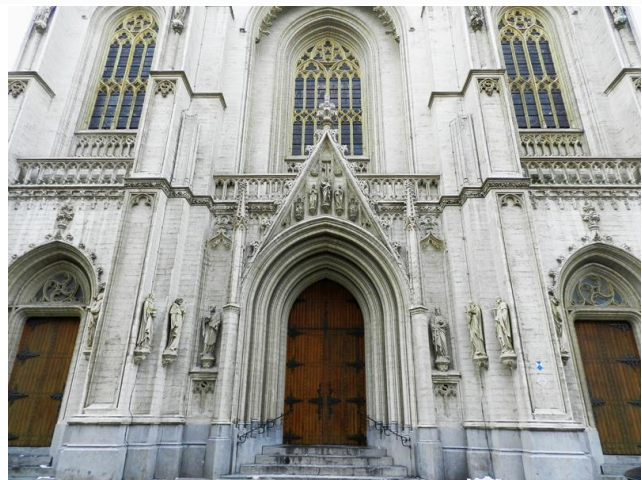
De opvallend homogene neogotische kerk is opgetrokken uit baksteen met gebruik van witte natuursteen uit Gobertange (Brabant) voor de voorbouw (het parement) en de torens en arduinen plinten.

De gevel is duidelijk geïnspireerd op de Sint-Clothildekerk te Parijs (Saint-Germain-des-Prés) die in 1827 door de Parijse stadsarchitect Franz Christian Gau, afkomstig uit Keulen, was ontworpen. De kerk was in 1857 voltooid en heeft drie gelijkaardige spitsboogportalen, met een triforium, drie hoge ramen, een centraal driehoekige geveltop en twee hoge spitse torens. Ook bij de Sint-Joriskerk bestaat de gevel uit drie brede en hoge geledingen.

(Sint-Clothilde, Parijs. Foto Wikipedia)

De eerste geleding is opgedeeld in 3 portalen. Het centrale portaal is diep uitgewerkt en bekroond met een spitse windberg waarop in het midden **Christus Salvator** met de rechterhand de gelovigen zegent. Hij is geflankeerd door zijn ouders, aan zijn rechterzijde Maria, gekleed en gekroond als koningin, en links Sint-Jozef. De groep wordt aan weerszijden begeleid door een engel.

Gespreid over de drie portalen houden de **twaalf apostelen** als het ware de wacht, elk met zijn attribuut dat meestal verwijst naar zijn marteldood. In het midden, rechts van Christus staat Petrus, de eerste onder de apostelen, met de sleutels van het koninkrijk en een boek; hij is vergezeld van Jacobus de Meerdere, gekleed als pelgrim met pelgrimsstaf, kalebas en hoed met jakobsschelpen, maar eerder atypisch draagt hij in de rechterhand een opvallende schriftrol. Naast hem staat zijn broer Johannes de Evangelist echter zonder zijn evangelieboek, maar enkel met zijn attribuut de kelk met draakje, alluderend op zijn beproevingen.

Aan Christus' linkerzijde steunt de 'geadopteerde' apostel Paulus op het zwaard van zijn onthoofding. In de linkerhand houdt hij het opvallend dikke schrift van zijn talrijke brieven. Zijn metgezellen zijn Andreas met het X-kruis en Filippus met het Latijns kruis. Beiden dragen het evangelieboek met Jezus' goede boodschap die ze hebben uitgedragen.

Uiterst rechts van Christus, rondom het zuidportaal, houdt Tomas de hellebaard en een open boek vast en toont Mattheüs enkel de winkelhaak maar geen evangelieboek. De laatste, Judas Thaddeüs,

steunt op de speer en toont een gesloten boek. Aan het noordportaal vinden we Bartholomeüs met het mes, Jakobus de Mindere met een lange zware knots en Simon de Ijveraar met een manshoge zaag.
(foto: de broers Johannes en Jacobus de Meerdere).

Alle beelden stammen uit de bouwperiode van de kerk, maar de hoofden van Johannes en Filippus werden tijdens een restauratie vervangen. Hun nieuwe baardloze gezichten zijn duidelijk van mindere kwaliteit.

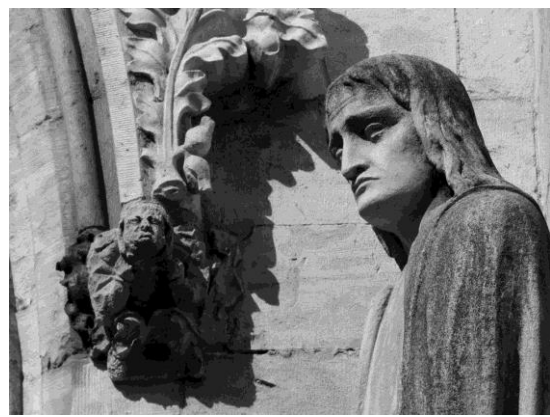
Op de tweede geleding, boven de portalen, strekt zich over de ganse breedte van de kerk triforium uit. Bij de hoge diepliggende rondboogramen (geen spitse!) staan de beelden van de zogenaamde ‘**apostelen van Antwerpen**’: Amandus, Eligius, Willibrordus en Norbertus. De eerste drie liggen aan de basis van de kerstening van Antwerpen in de zevende eeuw. Norbertus stichtte in de 12de eeuw de later zo grootse Sint-Michielsabdij (een Norbertijnenklooster) waar de Sint-Jorisparochie nauw mee verbonden was (zie geschiedenis) en ligt aan de basis van de stichting van de collegiale parochiekerk van O.-L.-Vrouw, de huidige kathedrale kerk.

Boven de zijportalen, rijzen twee 51 m hoge opengewerkte spitse **torens** die opvallend versierd zijn met honderden hogels en bekroond worden met een verguld kruis. De torenstructuur vertoont gelijkenis met deze van de Dom van Keulen die voltooid is in 1880.

Alle **versieringselementen**, de blinde nissen, het maaswerk, de hogels, de kruisbloemen en alle beelden zijn gerealiseerd door de gebroeders-beeldhouwers **Adolphus en Louis Kockerols** in 1872-’73 in Savonnièressteen. Deze fijnkorrelige en roomkleurige steen wordt gewonnen in het Franse departement Indre-et-Loire.

Op enkele plaatsen, vooral rond de portalen zijn ook typische (neo-)gotische drolerieën aangebracht.

De klokken

Vanuit de zuidelijke toren geven **vijf klokken** de uren van de kerkdiensten aan.

Uit de Sint-Jozefkerk van de Rosier waar de Sint-Jorisparochie asiel vond in afwachting van de bouw van de huidige neogotische kerk stammen de **twee oudste klokken**. De ene weegt slechts 80 kg, is versierd met de beeltenis van **O.-L.-Vrouw** en draagt het opschrift 'H. Huwaert me fecit – 1802'.

De andere, 170 kg zwaar, draagt het beeld van **Sint-Jozef**. Ze werd gegoten in Leuven in 1823 door Andreas Van den Gheyn.

Drie klokken die tijdens WO II door de Duitse bezetter werden aangeslagen, Joris (1025 kg), Maria (550 kg) en Sint-Jozef (300 kg), alle gegoten in 1894 door Alph. Beullens te Leuven, worden in 1948 vervangen. Met de oorlogsschadevergoeding betaalt men de drie **nieuwe klokken** gegoten door G. Slegers (Fonderies de Cloches-Causard, Tellin, Belgisch Luxemburg). Ze dragen de namen **O.-L.-Vrouw van het kasteel** (940 kg.), **Augustinus** (650 kg.), genoemd naar de toenmalige pastoor August Thyssen, en **Joris** (450 kg.) en worden respectievelijk geschonken door de parochianen, de Kapellen van het H. Hart en O.-L.-Vrouw van het Kasteel en de familie Plissart. De feestelijk klokkenwijding vindt plaats op de derde zondag van september 1948, bij de 350ste verjaardag van de Broederschap van O.-L.-Vrouw van het Kasteel.

De dakconstructie

(Steenmeijer Architecten)

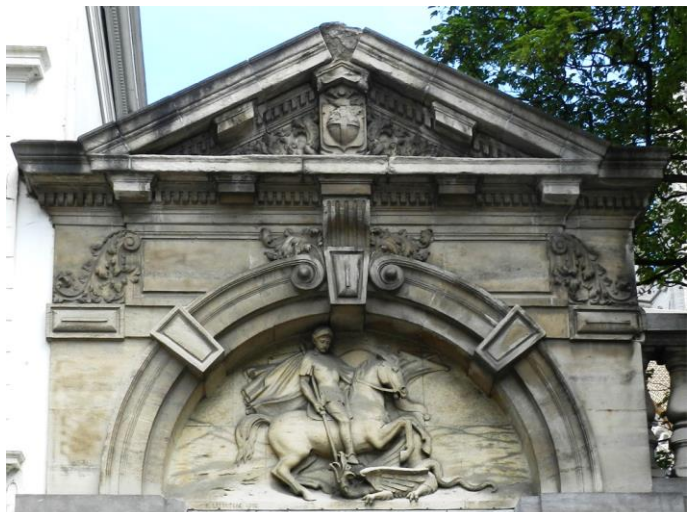
Hoewel de dakconstructie in haar geheel redelijk traditioneel is, is ze toch bijzonder doordat de architect een ijzeren skelet voorziet met **Polonceau-spant**. Het gebruik van dit spanttype is vrij uniek in religieuze gebouwen. Waarschijnlijk inspireerde de architect zich hiervoor op de Dom van Keulen, een realisatie van de architecten Franz Christian Gau en Ernst Friedrich Zwirner. Het spanttype, genoemd naar de Franse ingenieur Camille Polonceau (1813-1859), is voor het eerst toegepast in industriële gebouwen en heeft mooie voorbeelden in de Parijse Gare du Nord en de Gentse vismijn.

De pastorie (Mechelseplein 24)

De pastorie aan de zuidzijde van de kerk aan het Mechelseplein is een breedhuis met een verhoogde lijstgevel van zes traveeën, twee verdiepingen en een pannen zadeldak. Ze is opgetrokken in de traditionele 17de-eeuwse bak- en zandsteenstijl versierd met gekrulde ankers, speklagen, negblokken, steigerigaten en de holronde daklijst. De brede dakkapel is afgeboord met een trapgevel.

De zijingang aan de Schermersstraat

Boven de zijingang van de kerk, aan de Schermersstraat, staat in het halfronde timpaan het halfverheven beeldhouwwerk **Sint-Joris te paard die de draak doodt**. Het opvallend krachtige neogotische beeld is van Pieter Lecoutere (1898).

De oude **Calvarieberg** die grotendeels vernield was tijdens het Frans Bewind wordt in 1844 aan de kant van de Schermerstraat heropgericht. Vijf beelden die gered waren worden teruggebracht: O.-L.-Vrouw (Alexander van Papenhoven, 1706), Lucas, Daniël, Marcus en Jeremias (M.I. d'Heur, 1755-'60). Wanneer in 1888 de nieuwe kruisweg binnen de kerk opgericht wordt sluit men de Calvarieberg en schenkt men enkele beelden aan de Antwerpse gasthuizusters voor hun nieuwe Sint-Camillusziekenhuis. Spijtig genoeg zijn ze nu in Frans privébezit.

DE NEOGOTISCHE KERKRUIMTE

Het interieur van de Sint-Joriskerk biedt een uitzonderlijk neogotisch totaalconcept. De decoratieve schilderingen op de zuilen en de ribben stimuleren het apsisgericht perspectief. De bijzondere lichtinval vanuit de heldere zijbeukramen benadrukt nog de ruimte met haar uitbundige interieurdecoratie. Door het samenspel van de verticale lijnen van de architectuur en de horizontale lijnen van de muurschilderingen ontstaat een zeer evenwichtig en ongekunsteld 'Gesamtkunstwerk'.

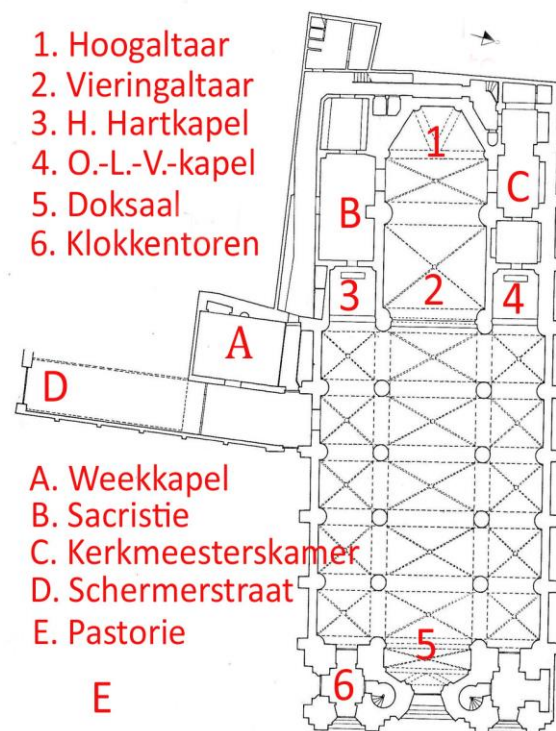
De plattegrond

Anders dan in de gotische traditie en in de vorige Sint-Joriskerk afgebroken in de Franse tijd, is de huidige neogotische kerk **gericht op het westen**. Dit was een praktische keuze. Een groot gedeelte van de gronden aan de oost- en noordkant van de kerk was immers nog ingenomen door het vari  t  theater en de aanpalende gebouwen.

De longitudinale kerk heeft **geen transept**. Ze heeft het type van een **hallekerk**, een kerk waarin de midden- en de zijbeuken even hoog zijn. Het is opvallend dat de **oppervlakte** van de kerk kleiner is dan deze van haar 16de-eeuwse voorganger.

Afmetingen

De breedte bedraagt 21 m (28,68 m in de oude kerk), met een middenbeuk van ca. 9 m en 2 zijbeuken van elk ca. 6 m breed. De totale lengte beloopt 54 m (de vorige kerk 52 m) waarvan 32 m voor het schip en 22 voor het koor. De twee torens zijn 51 m hoog.

De middenbeuk loopt uit op een tweeledig koor dat afgesloten is met een gedeeltelijk blinde apsis. Ook de twee zijkoren zijn georiënteerd naar het westen. Ze zijn toegewijd aan het H. Hart (zuid) en O.-L.-Vrouw (noord). De beuken zijn gescheiden door zes bundelpijlers en pilasters van gelijke vorm die verder lopen in het koor. Alle pijlers zijn bekroond met verguld bladwerkkapiteel en verbonden door spitse scheibogen. De middenbeuk is overkluisd met kruisribgewelven, versierd met grisaille lineaire en florale motieven.

Ronde vergulde sleutelstenen in de vorm van druipstenen sluiten de gewelven.

Het diepe doksaal boven de middenbeuk is geschraagd door drie booggewelven.

In de middenbeuk zorgen tien 7 m hoge heldere spitsboogramen (zuid en noord gericht) voor een bijzondere lichtinval. Ze zijn versierd met maaswerk en met decoratieve, florale en geometrische motieven. Na WO II worden ze gerestaureerd door G. Goossens en Oscar Calders (1946-1966).

De bijzonder hoge figuratieve **kleurramen** in de torenbasis, boven het doksaal en in het hoogkoor worden in 1871-'75 geplaatst door Capronnier.

Naast de **sacristie** aan de zuidkant van het hoogkoor ligt de **winterkapel** met een overdekte zijuitgang in de Schermerstraat.

DE BINNENINRICHTING

HET KOOR : DE TRIOMFERENDE KERK

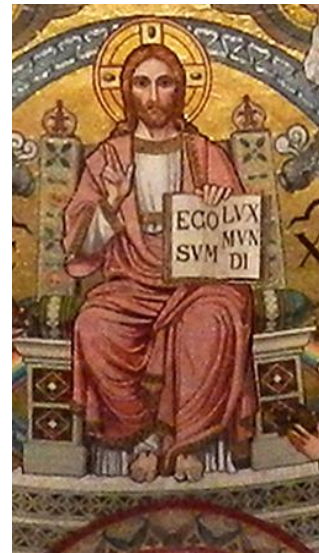
In de neogotische kerkruimte ligt de nadruk duidelijk op de koorapsis, die hier de Triomferende Kerk verbeeldt. Dit thema staat niet op zich, maar moet gelezen worden in eenheid met en als bekroning van *De Strijdende* en *De Lijdende Kerk* op de wandschilderingen van de zijbeuken (zie verder).

Op de centrale kerkhoge wandschildering heft de patroonheilige van de kerk **Sint-Joris** (Swerts), die de draak overwint, de wapens van zijn zegepraal ten hemel. Bovenaan troont de verheerlijkte en zegevierende **Christus Pantocrator** (Guffens). Beiden zegevieren over de dood en het kwaad. Als verlosser en redder van de wereld spreidt Christus de armen uit voor alle mensen van goede wil, de handen open ter verwelcoming. Op zijn borst prijkt Zijn bloedrode hart. Het is een figuur die uitnodigt om je te laten opnemen in Zijn Liefde.

De wandschildering is ingenieus verlicht door twee niet zichtbare ramen in de zijwand.

Christus Pantocrator, Sint-Joriskerk.

Christus Pantocrator, Sint-Michiël en Petruskerk te Antwerpen, 1897/'99.

Deze Christusfiguur wordt wel '**Pantocrator**' genoemd maar wijkt af van de iconografie uit de Grieks-Byzantijnse traditie waar Christus het evangelieboek in de linkerhand houdt en met de rechterhand een zegenend gebaar maakt, zoals later op de apsismozaïek van de Sint-Michiël-en-Petruskerk te Antwerpen (1897/'99).

In de grootse ruimte van het hoogkoor wordt Christus op de wanden van het koor vergezeld door de hemelse hofhouding: de Heilige Maagd Maria, Sint-Jozef, de aartsengelen, de evangelisten en de apostelen.

Boven de apostelen herinneren de **drie aartsengelen en de engel van Getsemani**, alle geschilderd door Swerts, ons aan het leven en de dood van Christus. Michael met groots schild en kruisstaf zegeviert over het kwaad. Gabriel, de lelie in de hand, brengt (Maria) de blijde boodschap van Jezus' geboorte en Rafael kondigt de geboorte van Jezus aan. De engel van Getsemani herinnert ten slotte aan Zijn lijden en dood.

De **Maagd Maria** (Guffens) staat boven de deur van de sacristie (evangeliekant), te midden van lelies die verwijzen naar haar zuiverheid. Het opschrift is een citaat uit het Oude Testament, Spreuken 8:35: *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino* (want wie mij vindt, die vindt het leven, en verwerft de gunst van Jahwe).

Sint-Jozef (Guffens), boven de poort naar de kerkmeesterskamer (epistelkant), houdt een bloeiende lelie in de rechterhand, het teken van zijn legendarische uitverkiezing tot echtgenoot van Maria en van zijn zuiverheid van hart. De tekst boven de deur maakt duidelijk waarom ook Jozef aanspraak kan maken op verering: *Ite ad Joseph, et quidquid ipse vobis dixerit, facite* (Gen. 41:55) (Ga naar Jozef en doe wat hij u zeggen zal). Dit is het bevel van de Farao aan de Egyptenaren nadat Jozef, de onderkoning, door de verklaring van de droom van de Farao een einde maakte aan de hongersnood in Egypte.

Op de beide koorwanden prijken telkens **zes apostelen** als verkondigers van de blijde boodschap met bijpassende tekst: *'hun stemmen hebben door de hele wereld weerklonken en hun woorden tot de uiterste einden der wereld'* (Ps. 28:4). Ze zijn gerangschikt volgens hun belangrijkheid, elk met de vlamme tong die verwijst naar hun zending met Pinksteren door de Heilige Geest en met het boek of de schriftrol van hun geloofsverkondiging, maar niet steeds met hun meest typische individuele attributen.

Aan de **epistelkant** vinden we eerst Petrus (Guffens) met de sleutels van het Koninkrijk, daarnaast Johannes met het evangelieboek (Guffens), Filippus met kruisstaf (Swerts), Matteüs met evangelieboek (Guffens), en Jacobus de Mindere en Simon de Ijveraar met schriftrol (Guffens).

Aan de **evangeliekant** staat Paulus vooraan met zwaard en boek (Guffens), Andreas met schriftrol (Swerts), Jacobus de Meerdere met pelgrimsstaf (Swerts), Bartolomeüs en Tomas, beide met schriftrol (Guffens) en Judas Tadeüs (attribuut onduidelijk) (Swerts).

Links en rechts van de beide apostelgroepen is de tekst van de zogenaamde *apostolische geloofsbelijdenis* weergegeven. Deze benaming is gebaseerd op de overlevering die de formulering van deze twaalf artikelen van het geloof toewijst aan de twaalf apostelen. Zij zouden elk een van de artikelen hebben neergeschreven vooraleer zij de wereld introkken om het geloof te verkondigen.

Aan weerszijden van het altaar tonen de vier **evangelisten** een open Bijbelboek, met het openingsvers van hun evangelie op basis van de Vulgaat.

Lucas: *'Quoniam quidem multi cunati sunt ordinare narrationem, quae in nobis completae sunt, rerum'* (Reeds velen hebben getracht de gebeurtenissen te verhalen die onder ons hebben plaatsgevonden).

Johannes: *'In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat'* (In het begin was het Woord. En het Woord was bij God, en God was het woord. Het was (in het begin bij God).

Matteüs: 'Liber (ge)nerationis Jesu Christi filii David filii A(bra)ham. Abraham genuit (Isaac)'. (Geslachtenboek van Jezus Christus, zoon van David, zoon van Abraham. Uit Abraham is (Isaac) geboren.

Marcus: 'Initium Evangelii Jesu Cristi Filii Dei. Sicut scriptum est in Isaia propheta' (Begin van het Evangelie van Jezus Christus, de zoon van God. Zoals er beschreven staat bij de profeet Jesaja).

Ook de **heiligen** die vele eeuwen na Christus optreden, delen in de kracht van zijn overwinning. Zo twee zgn. Antwerpse heiligen, Willibrordus en Norbertus, maar ditmaal op een gebrandschilderd **glasraam**. In de periode 1871-1874 plaatst **Jean-Baptist Capronnier** (1814-1891) vijf figuratieve glasramen: twee op het hoogkoor en drie boven het doksaal. Ze worden in 1946-1966 door François Goossens en Oscar Calders gerestaureerd.

Het glasraam aan de **epistelkant** van het koor verhaalt de legende waarin **Sint-Willibrordus**, herkenbaar als bisschop, afgodsbeelden te Antwerpen laat verbrijzelen. Hij is een van de belangrijkste missionarissen die in de 7ste eeuw onze streken kerstent. De heiligen onderaan zijn allen eveneens 7de-eeuwse bisschoppen-missionaris, voorlopers van Willibrordus: **Rumoldus** (Rombout), **Fredegandus**, **Eligius** (Elooi) en **Amandus**.

Bij de restauratie na de Tweede Wereldoorlog door François Goossens is niet alleen de oorspronkelijke volgorde van de heiligen, Rumoldus, Eligius, Amandus, Fredegandus, gewijzigd. Ook de data bij de tekst onderaan in Romeinse cijfers zijn verwisseld. 'R.D.J Janssens sinds 1874 pastoor van deze kerk, A° 1864' moet gelezen worden als 'sinds 1864' en 'A° 1874'.

Glasraam Sint-Norbertus

Glasraam Sint-Willibrordus

Het raam aan de **evangeliekant** geeft *De triomf van Sint-Norbertus over de ketter Tanchelm* weer. Norbertus was in 1124 door de bisschop van Kamerijk (Cambrai) naar Antwerpen gestuurd om de ketterij van Tanchelm te bestrijden. Het ganse tafereel van Norbertus die van de Antwerpse burgers de monstrans (met daarin de geconsacreerde hostie) terug in ontvangst neemt, gaat terug op een epitaafschilderij van Cornelis de Vos (1630, KMSKA, afkomstig uit de St.-Michielasabdij), dat typisch is voor de contrareformatie met haar aandacht voor het Heilig Sacrament, zo verguisd door de protestanten. Net als op dit schilderij vertoont het glasraam enkele anachronismen want het ornaat van Norbertus past bij zijn waardigheid van aartsbisschop van Maagdenburg, een benoeming die hem pas te beurt valt jaren na zijn verblijf in Antwerpen. Met zijn optreden ligt Norbertus aan de basis van de stichting van de Norbertijner Sint-Michielsabdij en van het kapittel van de O.-L.-Vrouwekerk, de

huidige kathedraal (de eerste staat, anachronistisch, op de achtergrond en de gelijkenis van het kerkgebouw rechts met de O.-L.-Vrouwekathedraal laat te wensen over).

De vier heiligen onderaan op het glasraam hebben net als Norbertus een speciale relatie tot het Heilig Sacrament. Links staat de beroemde middeleeuwse geleerde **Thomas van Aquino** (1225-1274) die in zijn theologische geschriften de leer van de transsubstantiatie onderbouwt. Het stralende zonnelicht op zijn borst is een teken van de goddelijke inspiratie die hij daarbij ondervond. De heiligen naast hem, **Carolus Borromeus** (1538-1584), **Juliana van Cornillon** (1192-1258) en **Nicolaas Pieck**, martelaar van Gorcum (1534-1572), tonen allen heel opvallend een gouden ciborie: zij hebben zich daadwerkelijk ingezet voor de devotie tot het Heilig Sacrament. De eerste heeft aan pestlijders de laatste sacramenten bediend, de tweede heeft geijverd voor de instelling van het feest van het Heilig Sacrament en de derde heeft voor zijn geloof in Jezus' tastbare aanwezigheid in het Sacrament zijn leven gegeven als martelaar. Bij de volledige reconstructie in 1946 zijn tal van wijzigingen aangebracht zowel op het hoofdtafereel als aan de heiligenfiguren onderaan.

Het hoofdaltaar

Binnen de overweldigende neogotische ruimte valt het hoogaltaar minder op. Het is in 1863 door Lambrecht Van Ryswyck ontworpen als een eenvoudige graftombe in zwart marmer. Lambrecht (Antwerpen 1822-1894) is de broer van Jan en Theodoor Van Ryswyck. Naast al het gedreven koperwerk in de Sint-Joriskerk realiseert zijn gerenommeerde atelier voor religieuze kunst onder meer ook de drie grootse altaren in de Sint-Jozefkerk en de torenhaan van de kathedraal.

Het koperen hoogrelief aan de voorzijde van de altaartombe (foto) toont een bijzonder mooie voorstelling van **De bewening en graflegging van Jezus**. Zijn moeder Maria, samen met Maria Magdalena en Jozef van Arimatea leggen Zijn dode lichaam voorzichtig neer. De moeder neigt haar hoofd tegen dat van haar Zoon en neemt hem bij de arm: 'wat een moeder lijden kan'. Links op de achtergrond kijken Maria Kleofas, Johannes en Nicodemus vol ongeloof toe. Achter deze laatste ligt Jeruzalem in de verte, terwijl men op de achtergrond rechts nog net de voet van de drie kruisen op Golgota waarneemt.

Het hoogaltaar vervult sinds de plaatsing van het vieringaltaar geen liturgische functie meer. Dit verklaart waarom men zich permitteert om voor de predella op het altaarblad het tafelbrede maar bijzondere **schilderij** te plaatsen, de **Kruisdraging** van Antoine Sallaert (ca. 1580/85-1650). Deze tijdgenoot van Rubens is een bekende Brusselse schilder en tapijontwerper. In 1613 wordt hij meester in het Sint-Lucasgilde en later deken. De voorstelling bevreemdt vooral door atypische personages. Niet de Romeinse soldaten gaan voorop om Jezus naar Golgota te brengen om gekruisigd te worden, wel muzelmannen te paard, herkenbaar aan hun oosterse kledij met tulband en vooral aan de wimpels waarin de maansikkel opvalt. Deze eigentijdse interpretatie verwijst naar de toenmalige vijandschap met de Ottomanen ('Turken'). Wanneer dit werk gemaakt werd en hoe het in de kerk kwam is niet bekend.

Ook de **communiebanken** zijn volledig uitgevoerd in koper door Lambrecht Van Ryswyck. De **koorbanken** aan weerszijden van het hoogkoor zijn in 1928 ontworpen door kanunnik Raymond Lemaire maar de uitvoerder is onbekend.

DE KAPEL VAN O.-L.-VROUW

De kleine kapel van één travee aan de noordkant van het koor is toegewijd aan O.-L.-Vrouw, dus in feite rechts ten opzichte van het kruisvormige grondplan van de kerk, wat geenszins strookt met de gotische traditie zoals in de voormalige kerk. Door de recente gedeeltelijke restauratie komt de originele beschildering met **Maria-monogrammen en florale motieven** weer tot haar recht. De rode medaillons met goudgeel Maria-monogram steken af tegen de achtergrond in mariaal blauw. Deze mengeling zorgt voor een verrassend warm effect. Het ribgewelf tussen de gestileerde plantmotieven sluit zich in een fijne **druipsteen** van gouden **acanthusbladen**. Deze plant is een klassiek symbool voor de onsterfelijkheid en de opstanding.

Het **altaar** (1906) is eenvoudig maar bijzonder fijn uitgewerkt door beeldhouwer **Petrus de Roeck** (1862-1931). De gouden voorstellingen op het witstenen altaar stellen uiteraard Maria in de kijker met links het bijbelverhaal van *De Boodschap van de engel aan Maria* en rechts *De Geboorte van Jezus*. In het middelste compartiment wordt Maria gekroond tot Koningin van de hemel door God de Vader, Christus en de zinnebeeldige duif van de Heilige Geest die in een gouden stralenkrans verschijnt. De tekst eronder is het gekende vers uit de Mariavespers van O.-L.-Vrouw-Tenhemelopneming *Exaltata est Sancta Dei Genetrix super choros Angelorum, verheven is de heilige Moeder van God, boven de engelenkoren*. Op de tabernakel deur geeft de **pelikaan** zijn jongen zijn eigen bloed te drinken, het oude symbool voor het bloedoffer van Christus.

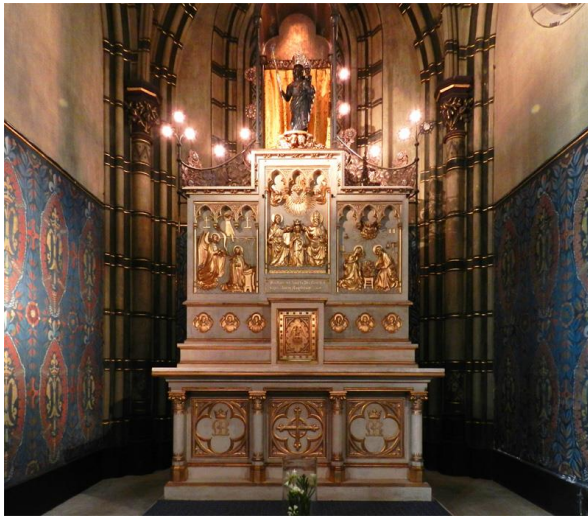
In 1913-'14 plaatsen de glazeniers Calders-Elaerts het ronde **glasraam** aan de noordwand. De decoratieve buitencirkel is kleurrijk versierd met florale motieven en engelenkopjes. In het centrum zit de 12-jarige Jezus bij de leraren in de tempel. Hij kijkt zijn beide ouders die Hem dagenlang gezocht hebben indringend aan nadat Hij hen juist heeft vermaand *wist je dan niet dat Ik in het huis van mijn Vader moest zijn?*' (Lc. 2:49).

Maar de blikvanger is het **beeld van O.-L.-Vrouw van het Kasteel** boven het altaar, een traditioneel staande Maria met het Jezuskind op de arm. Het 50 cm hoge beeld is gesneden in massief eikenhout. De zwarte kleur is een gevolg van de inwerking van het natuurlijke looizuur dat in eikenhout aanwezig is.

De oorsprong van het beeld is onduidelijk. Zeker is dat het ouder is dan de broederschap en al bestond vóór 1570, want het draagt het zegel van Alva. Oorspronkelijk was het opgesteld op deingangspoort van het 'kasteel', de door Alva gebouwde burcht die het zuidelijke deel van de Spaanse stadsomwalling afsloot. Men kan redelijkerwijze aannemen dat het beeld uit Spanje stamt.

Tijdens het Frans Revolutionair Bewind is het in veiligheid 'bij goede lieden'. In 1821, onder het Hollands bewind, wordt het Mariabeeld overgebracht naar de Sint-Jozefkerk van de Karmelietessen op de Rosier en vanaf 1843 bewaard in het gesticht Terninck. Reeds drie dagen na de inwijding van de nieuwe Sint-Joriskerk op 5 september 1853 door Kardinaal Sterckx komt het in plechtige processie terug naar de Sint-Joriskerk en wordt feestelijk ingehuldigd op 11 september.

Het beeld beschikt over een prachtige praalmantel en een schoot waarmee het bij de voornaamste Mariale feesten wordt getooid.

De roodfluwelen mantel geschonken in 1867 bij het 275-jarig jubelfeest van de broederschap is prachtig borduurwerk van **Louis Van Moock** gemaakt naar het model van de mantel van O.-L.-Vrouw van Bijstand en Victorie in de Sint-Andrieskerk. Hij is afgeboord met tien bloemen die symbool staan voor de Mariale deugden die er als onderschrift bij geborduurd zijn:

- de lelie: *zuiverheid*
- de tulp: *vurige liefde*
- de roos: *standvastige verduldigheid*
- de zonnebloem: *vlytige gehoorzaamheid*
- de granaatappel : *de vrijwillige armoede*
- de passiebloem: *medelijdende droefheid*
- de palm: *levende geloof*
- het viooltje: *diepe ootmoedigheid*
- de hyacint: *wijze voorzigtigheid*
- de keizerskroon: *gedurige Godsvrugtigheid*

De **blauwfluwelen mantel** is een schenking van Joseph Osy zoals op de boord van het kleet vermeld staat: 'HAEC PIISIME DONAVIT JOSEPH OSY'.

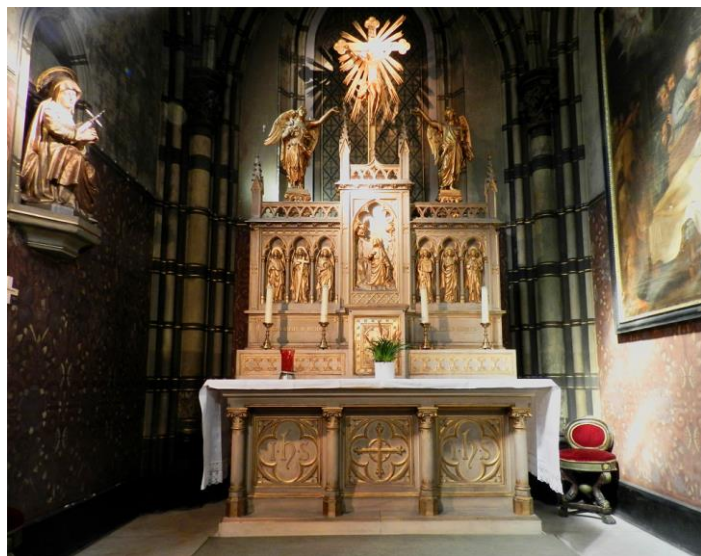
De mantel is uitbundig versierd met kleurige geborduurde medaillons en begeleidende teksten die oudtestamentische aanroepingen van Maria uitbeelden.

SPECULUM SINE MACULA	spiegel zonder smet (Wijsheid 7:26)
ARCA FEREBATUR SUPER AQUA	ark die op het water dreef (Gen. 7:18)
PULCHRA UT LUNA ELECTA UT SOL	mooi als de maan en schitterend als de zon (Hooglied 6:10)
FUNDAMINA EJUS IN MONTIBUS SANCTIS	door Hem op heilige bergen gegrondvest (Ps. 87:2)
QUASI AURORA CONSURGENS	als de opgaande zon (Hooglied 6:10)
SANCTIFICAVIT TABERNACULUM	de heilige woning van de Allerhoogste (Ps. 46:6)
SUUM ALTISSIMUS	
DESCENDET SICUT PLUVIA IN VELLUS	die neerdaalt als de regen op het gras (Ps. 72:6)
QUASI ARCUS REFULGENS INTER NEBULAS	als een regenboog die oplicht tussen de nevelen (Jezus Sirach 50:7)
SICUT LILIUM INTER SPINA	als een lelie onder de doornen (Hooglied 2:2)
REGINAE SINE LABE CONCEPTAE	koningin zonder smet ontvangen

Bij Mariafeesten wordt het beeld getooid met haar attributen: een gedreven **kroon** in renaissancestijl, kunstig bewerkt in verguld zilver en bezet met talrijke juwelen die in loop der tijden geschonken werden (8 grote topazen, 48 briljanten en 576 diamanten), een gedreven vergulde **scepter**, bezet met zilveren lelies en 50 diamanten en een **kroontje** van het Jezuskind in renaissancestijl, gedreven in verguld zilver en versierd met 22 briljanten en 176 diamanten. Een **baldakijn** (troonhemel) uit 1867 uitgevoerd in prachtig rood borduurwerk van Louis Van Moock beschermt dan het Mariabeeld. In 1857 schenkt Baron Petrus de Caters een **vaandel** voor feestelijke processies. Daarop prijken in fijn borduurwerk in het medaillon vooraan O.-L.-Vrouw van 't Kasteel en op de achterzijde Sint-Joris.

DE KAPEL VAN HET HEILIG HART

Als pendant van de Mariakapel telt ook deze kapel slechts één travee. Het **altaar** is van de hand van

Petrus de Roeck uit 1906. Op de **predella** staat de bekende tekst uit het Lucasevangelie (Lc. 22:44) '*et factus in agoni prolixus orabat*' (aan doodsangst ten prooi bad hij met nog meer aandrang). Centraal op de tabernakeldeur zit Jezus immers geknielt in volledige overgave aan zijn Vaders heilswil wanneer een engel Hem de beker aanreikt (Lc. 22:43). Aan weerszijden dragen statige engelen de lijdenswerktuigen, van links naar rechts: de gesel, het kruis, de doornenkroon, het zweetdoek, de speer en de kruisnagels. De altaarbekroning wordt gevormd door de gekruisigde Christus in een gouden stralenkrans.

Het schilderij aan de noordwand **Het sterfbed van van Maria** is van de hand van Theodoor Van Thulden (17de eeuw) en toont het verhaal dat ook in de *Legenda Aurea* (13de eeuw) opgenomen is. De apostelen die overal in de toen bekende wereld, van Rome tot Indië, de nieuwe leer predikten, komen op wonderbaarlijke wijze toch samen rond het sterfbed van Maria. Vooraan treurt Johannes, afgewend van het gebeuren. Maria ligt in schitterend witte kledij op haar sterfbed, de handen gelaten op de schoot. Maar niet zij staat in het midden van het schilderij, wel Petrus, het hoofd van de Kerk, die opvallend naar rechts kijkt, naar de man die binnenkomt. Dit is de apostel Tomas, die volgens de legende te laat kwam. Hij kwam immers uit de verste streek, Indië. Dit verhaal refereert dan ook naar het ongeloof van Tomas na de verrijzenis van Christus, juist omdat hij niet (tijdig) aanwezig was bij Jezus' verschijning.

Aan de zuidmuur van de kapel staat het oude beeld van Maria, **Mater Dolorosa** (zie 'Beelden ter devotie').

Het **glasraam** erboven is net als in de Mariakapel in 1913-'14 vervaardigd door Calders-Elaerts. Florale motieven omringen Christus die met de ene hand wijst op zijn Heilige Hart en met de andere een zegenend gebaar maakt.

DE (voormalige) DOOPKAPEL

In het begin van de 19de eeuw wordt een doopkapel ingericht in Louis XVI-stijl in de ruimte onder de noordtoren. Deze kapel is echter sinds het Tweede Vaticaans Concilie niet meer in gebruik. De 17de-eeuwse doopvont staat nu in de noordbeuk maar wordt niet meer aangewend voor het initiatiesacrament.

Het sacrament van het doopsel wordt nu toegediend op het koor in de doopvont, geschonken in 1975 door Alix De Cauwer aan zijn parochiekerk zoals de inscriptie vermeldt: 'ALIX DE CAUWER PIETATE ERGA SUAM ECCLESIAM DAS FONTES D.D. MCMLXXV'

DE WANDSCHILDERINGEN: DE LIJDENDE en DE STRIJDENDE KERK

Een bijzonder monumentaal ensemble van de kunstenaars Guffens en Swerts

Tussen 1858 en 1871 realiseren twee kunstenaars de imposante cyclus muurschilderingen: Godfried Guffens (Hasselt 1823 - Schaarbeek 1901) en Jan Swerts (Antwerpen 1820 - Marienbad 1879). Beide boezemvrienden genieten hun opleiding onder meer bij Nicaise de Keyser aan de Antwerpse Academie voor Schone Kunsten en ondernemen onder zijn impuls studiereizen naar Duitsland, Bohemen en Italië (1850-'52). Op deze reizen komen ze sterk onder de indruk van de '**Nazareners**', de kunstenaarsbeweging rond Peter Cornelius, Julius Schnorr von Carolsfeld, William Shadow en Friedrich Overbeck (1789-1869), de stichter van de beweging. Beide laatste ontmoeten ze te Rome. Deze beweging vindt haar oorsprong in het begin van de 19de eeuw bij Duitse kunstenaars die zich richten op oude meesters en de godsdienstige geest van de middeleeuwen willen laten herleven. Hun belangstelling gaat in het bijzonder uit naar de monumentale muurschilderkunst en naar de techniek van de frescoschilderkunst. Hun invloed reikt tot Frankrijk (Ingres) en Engeland (de Pre-Rafaëlieten). Bij de toepassing van deze nieuwe vorm zetten Guffens en Swerts zich net als andere 19de-eeuwse kunstenaars en intellectuelen af tegen de Vlaamse school van de 17de eeuw, in de schilderkunst belichaamd door de barok van P.P. Rubens.

Het werk van **Guffens** refereert aan zijn grote voorbeeld, Overbeck. Hoewel Guffens niet de origineelste kunstenaar is, is zijn werk uitermate interessant door zijn experiment met verschillende technieken.

Swerts wordt directeur aan de Praagse Academie. Hij had een grote invloed in Bohemen. Vele realisaties van beide kunstenaars zijn inmiddels verdwenen of door de wereldoorlogen vernield. Toch kan men nog muurschilderingen bewonderen o.m. in de O.-L.-Vrouwekerk te Sint-Niklaas en in de pensionaatskapel van deze kerk, in de kasteelkapel te Well-Blundel in Engeland, in de Sint-Kwintenskerk te Hasselt en in het koor van de Sint-Ursulakerk te Lanaken. In deze laatste kerk is ook een kruisweg van hun hand.

De polychrome neogotische wanddecoratie gerealiseerd door het kunstenaarsteam Guffens-Swerts is van bijzondere kunsthistorische betekenis. Het omvangrijke project dat volledig bewaard is overspant de ganse kerk met 14 traveebrede schilderijen aan de zijwanden van het schip en 24 grootse werken op het hoogkoor.

Het is bovendien opmerkelijk omdat de kunstenaars experimenteren met verschillende technieken. Ze zoeken hierbij vooral naar duurzaamheid wat niet vanzelfsprekend is op de ondergrond van kerkmuren. De belangrijkste toepassingen zijn de 'stereochromie' en de 'encaustiek'. De **stereochromie** is een waterglasschildering op een speciaal voorbereide onderlaag en eindlaag, gebaseerd op de techniek ontwikkeld in 1825 door Johan Nepomuk Fuchs uit München. Alle wandschilderingen in de noordbeuk en op het hoogkoor zijn met deze techniek vervaardigd met uitzondering van de louter decoratieve schilderijen. De **encaustiek** is een van de oudste schildertechnieken, die reeds gekend was in de Egyptische oudheid, waarbij bijenwas als bindmiddel gebruikt wordt. Deze techniek is toegepast bij de wandschilderingen in de zuidbeuk en de decoratieve motieven op het hoogkoor.

De decoratie van de kerk als spirituele beleving van de Kerk

Het ensemble is vooral ook een groots liturgisch programma, dat samen met de opbouw van de kerk in eenzelfde architecturale idee geconcipieerd is.

De thema's van De Strijdende en de Lijdende Kerk, samen met dat van de Triomferende Kerk, is een concept dat uit de middeleeuwen stamt. De strijd van het leven (van de Kerk) en het lijden dat er deel van uitmaakt, vindt zijn bekroning in de uiteindelijke overwinning in de hemel, die verbeeld wordt in het koor (zie aldaar). Jezus gaat de kerk en ons allen voor op die weg: zijn openbaar leven, zijn lijden en uiteindelijk zijn overwinning nu Hij voorgoed deelt in de heerlijkheid van God zijn Vader in hemel. De muurschilderingen van Guffens en Swerts zijn uitgevoerd in de Duitse '**troubadourstijl**' die een moraliserende boodschap koppelt aan een religieus tafereel. De voorstellingen zijn zowel gericht op de **Christusfiguur** als op de **lijdende mens**. De thematische eenheid wordt nog benadrukt door de eenheid van stijl, vormgeving en omlijsting.

Het gebruik van het **volkstaal**, het Nederlands, voor de begeleidende teksten kadert in de Vlaamse bewustwording van het midden van de 19de eeuw. Traditioneel werd immers het elitaire kerk-latijn gebruikt. Enkel de teksten op het hoogkoor zijn in het Latijn. Voor deze gewijde ruimte kon de kerkelijke overheid zich niet met de volkstaal verzoenen.

Op muziek

Speciaal voor de inwijding van de cyclus muurschilderingen in 1871 door kardinaal Deschamps componeert de Vlaamse romantische toondichter **Peter Benoit** in datzelfde jaar het **oratorium** *Drama Christi*.

Men kan hier echt spreken van een enig voorbeeld van '**Gesamtkunst**'. Het uitzonderlijk architecturaal geheel gaat immers perfect samen met de unieke vorm van schilderkunst, met de Nederlandstalige teksten en met de eigentijdse muzikale expressie. Wanneer bijna twee decennia later, in 1888, het oratorium van Benoit opnieuw weerklinkt tijdens een processie wordt aan dit 'Gesamtkunstwerk' nog een element toegevoegd door de getrouwe uitbeelding van de muurtaferelen.

Het **libretto is een passieverhaal**, volledig gebaseerd op de muurschilderingen en de Nederlandse muurteksten. Het gebruik van de volkstaal is zeker niet evident. Constance Teichmann, die ook aan de basis ligt van de oprichting van een *Maatschappij ter bevordering van de Religieuze Kunst* (1865), kan de kardinaal echter overtuigen. Maar de deken van Antwerpen, Monseigneur Sacré, geeft slechts zijn fiat als ... er geen vrouwenstemmen in het koor zijn. Het wordt dus een oratorium met enkel mannenstemmen, voor groot en klein koor en solisten, met orgel en een ensemble van twee trompetten, drie trombones, celli en contrabassen.

De taferelen op de wanden van zijbeuken

De 14 taferelen van het leven en het lijden van Christus zijn aanschouwelijk (de schildering), didactisch (de evangelieteksten) en moraliserend (de bijgevoegde commentaren) opgevat. De moraliserende, **Nederlandse** onderschriften beginnen steeds met "*Jezus leert ons*". De gelovigen worden aangespoord te bidden, de naaste lief te hebben en een deugdzzaam leven te leiden in godsverbondenheid. In hun tegenspoed worden ze aangezet tot verduidelijking, het belijden van het geloof en de onderwerping. Bij elk tafereel staat ook de tekst uit het evangelie vermeld.

Jezus leert ons bidden, schets (archief)

Jezus leert ons bidden, muurschildering

In de zuidbeuk wordt de **strijdende kerk** verbeeld. De zeven didactische taferelen geven voorstellingen uit het **leven van Jezus** vanaf de Aanbidding der wijzen bij zijn geboorte tot de Intrede in Jeruzalem, kort voor zijn dood (van oost naar west; *in schuine druk de begeleidende moraliserende teksten*).

1. De Aanbidding van de wijzen (Swerts).
Jezus leert ons de armoede eeren (Mt. 2: 10-11).
Onderaan: de vlucht naar Egypte (Swerts).
2. Het kind Jezus werkt met zijn ouders te Nazaret (Swerts).
Jezus leert ons de liefde tot den arbeid (Lc. 2:51-52).
3. Jezus laat zich door Johannes dopen in de Jordaan (Guffens).
Jezus leert ons de ootmoedigheid (Joh 1:20-30).
4. De bekoringen van Jezus in de woestijn (Swerts).
Jezus leert ons de bekoringen overwinnen (Mt. 4:9-11).
5. Het Onze Vader (Guffens).
Jezus leert ons bidden (Mt. 4:9-13).
6. Jezus geneest de zieken (Guffens).
Jezus leert ons de liefde tot elkander (Mt. 15:30-31).
7. De intrede van Jezus in Jeruzalem (Swerts). *(foto)*
Jezus leert ons de nederigheid in de zegepraal (Mt. 21:9).

De zeven taferelen in de noordbeuk verbeelden **de lijdende kerk** en handelen over het **lijden van Jezus** vanaf het verraad van Judas in de Hof van Olijven tot de kruisiging op Golgota en de verrijzenis.

1. Jezus door Judas verraden (Swerts).
Jezus leert ons de kracht in den tegenspoed (Mt. 26:49).
2. Jezus wordt door de soldaten geblinddoekt en mishandeld (Guffens).
Jezus leert ons de verduldigheid (Lc. 22:64-65)
3. Jezus voor opperpriester Kaifas (Guffens).
Jezus leert ons het geloof belijden (Mt. 26:63-65)
4. Jezus wordt door Herodes naar Pilatus geleid (Swerts).
Jezus leert ons de onderwerping (Lc. 23:11-12).
5. Jezus wordt door Pilatus ter dood veroordeeld (Swerts).
Jezus leert ons de onrechtvaardigheid verdragen (Mt. 27:21-22).
6. Jezus draagt het kruis en ontmoet de wenende vrouwen (Guffens).
Jezus leert ons de boetvaardigheid (Lc. 23:27-28-31).
7. Jezus sterft op het kruis (Guffens).
Jezus leert ons de vergiffenis der belediging (Lc. 23:34).
Onderaan: De terugkeer van het graf (Guffens).

De kruisweg

Men zou kunnen stellen dat ook de obligate kruisweg thuis hoort binnen de thema's van de strijdende en lijdende Kerk.

De veertien koperen kruiswegstaties zijn ontworpen en gerealiseerd tussen 1888 en 1892 door Lambrecht van Ryswyck en zijn zoon. Ze vormen als het ware het sluitstuk van de interieurdecoratie van de kerk. Durler had in zijn ontwerp van de houten lambrisering rondom de kerkwand de plaatsen vrijgehouden voor de 14 staties van de kruisweg.

In de katholieke traditie staan de gelovigen biddend stil bij elke 'statie' (Latijn 'statio' of stilstaan) van de lijdensweg van Christus vanaf zijn veroordeling tot zijn dood en graflegging. Men neemt aan dat Sint-Franciscus aan de basis ligt van deze gebedspraktijk maar eerst in de 18de eeuw legt Paus Clemens XII (1730-'40) het aantal van 14 staties vast. Elk paneel draagt het Latijnse volgnummer en de titel.

- I *Jesus Wordt Ter Dood Veroordeeld* (Mt. 27:1; Mc. 15:15; Lc. 23:25; Joh. 19:16)
- II *Jesus Draagt Het Kruis Op Zijne Schouders* (Joh. 19:17)
- III *Jesus Valt Voor De Eerste Maal Onder Het Kruis* (niet vermeld in het N.T.)
- IV *Jesus Ontmoet Zijne Moeder* (niet vermeld in het N.T.)
- V *Simon Van Cyrenen Helpt Jesus Het Kruis Dragen* (Mt. 27:32; mc. 15:21; Lc 23:26)
- VI *Veronica Droogt Het Aangesigt Van Jesus Af* (legendarisch; niet vermeld in het N.T.)
- VII *Jesus Valt Voor De Tweede Maal Onder Het Kruis* (niet vermeld in het N.T.)
- VIII *Jesus Troost De Weenende Vrouwen* (Lc. 23:28-31)
- IX *Jesus Valt Voor De Derde Maal Onder Het Kruis* (niet vermeld in het N.T.)
- X *Jesus Wordt Van Zijne Kleederen Ontbloot* (In het N.T. wordt enkel vermeld dat de soldaten de kleren verdelen: Mt. 27:35; Mc. 15:24; Joh. 19:23-24)
- XI *Jesus Wordt Aan Het Kruis Genageld* (Mc. 15:24; Lc. 23:33; Joh. 19:18)
- XII *Jesus Sterft Aan Het Kruis* (Mt. 27:50; Mc. 15:37; Lc. 23:46; Joh. 19:30)
- XIII *Jesus Wordt Van Het Kruis Afgedaan* (Lc. 23:53; Joh. 19:38)
- XIV *Jesus Wordt In Het Graf Gelegd* (Mt. 27:59-60; Mc. 15:46; Lc. 23:53; Joh. 19:42)

HET NEOGOTISCHE MEUBILAIR

In het houtsculptuurwerk is de Antwerpse kunstenaar-architect **François Durlet** (1816-1867) prominent aanwezig. Durlet had in 1839 het ontwerp geleverd voor het grootse koorgestoelte voor de Antwerpse O.-L.-Vrouwekerk, de huidige kathedraal. De daar zo typische spitsboogarchitectuur komt ook volledig tot haar recht in de Sint-Joriskerk in zijn ontwerpen (1867) voor de eikenhouten **biechtstoelen** en **lambriseringen**, de **preekstoel** en de dubbele **orgelkast**. De bekroning van deze meubelen met pinakels, florale decoraties en kantelen is het handelsmerk van deze kunstenaar.

Na de vroege dood van François Durlet in 1867 wordt de uitvoering verder gezet door zijn broer Louis Durlet (1829-1871) samen met zijn medewerker V. Vigneron.

De lambriseringen

De lambriseringen waarmee de muren van de ganse kerk bekleed zijn vormen één geheel in eikenhout met de biechtstoelen, de preekstoel, de deuren en de orgelkast. In de muurbekleding zijn ook de 14 koperen staties van de kruisweg en de gedachtenismonumenten harmonisch ingewerkt.

Het koorgestoelte

Op het koor wijken de zestien eenvoudig gedecoreerde panelen van de lambriseringen van het koorgestoelte, acht aan elke kant, af van de zijbeuken doordat ze niet bekroond zijn met kantelen. Ook hier is het ontwerp van François Durlet. De uitvoering is van Vigneron (1871-'72).

De biechtstoelen (1869)

De 6 eikenhouten identieke biechtstoelen, 3 aan 3 verdeeld over de noordelijke en de zuidelijke zijbeuk, zijn gebouwd tegen de muur en vormen een opvallend geheel met de lambriseringen. Vijf biechtstoelen zijn vervaardigd door Durlet en Vigneron. Maar één zou van de hand van een andere kunstenaar zijn, de belangrijke Antwerpse beeldhouwer en houtsnijwerker, **Jos Ducaju** (Antwerpen 1823-1891), professor aan de Academie, die ook het beeld van Sint-Joris maakte voor de preekstoel. Maar het verschil is niet waarneembaar en de eenheid van stijl volledig behouden.

De preekstoel (1867)

De originele, eikenhouten preekstoel ontworpen door François Durlet is uitgevoerd door beide broers Durlet en V. Vigneron. Met zijn twee trappen die naar de kuip leiden, mag hij gekarakteriseerd worden als een neogotische variatie op de monumentale preekstoelen van de 18de eeuw.

De tekst aan de achterzijde van de kuip: *'Zalig zij, die het woord Gods hooren, en het bewaren'* zijn de woorden van Christus zelf (Lc. 11:28). Dat woord van God is vooral te horen in Jezus' evangelie en heeft als kern de drie goddelijke deugden, die de wanden van de kuip versieren. Vooraan staat de Liefde met het brandende hart en links het Geloof met het kruis, en op de rechterwand de Hoop met de kroon van de toekomstige, hemelse heerlijkheid waarmee de trouwe volgeling eens gekroond wordt aldus Apocalyps 21.

Met deze drie goddelijke deugden, die van op de preekstoel verkondigd worden, wordt de christen gelovige aangespoord om te strijden tegen en te zegevieren over de ondeugden. Op de draagsokkel eronder wordt dit aanschouwelijk gemaakt door het krachtige en levensechte beeld van **Sint-Joris** die het monster heeft overwonnen. Joris zit in volle wapenuitrusting te paard en heeft de speer waarmee hij de draak de dodelijke steek heeft toegebracht in de rechterhand. Dit kunstwerk is van de hand van

Jos Ducaju (1867?). Aan de achterzijde van de kuip: 'Zalig zij, die het woord Gods hooren, en het bewaren.', het zijn de woorden van Christus zelf zoals opgetekend in het Lucasevangelie (Lc. 11:28).

De preekstoel is heerlijk versierd met florale 'art-decomotieven', werkelijk avant-la-lettre. De granaatappels met hun talrijke zaadjes op de zuilen van de trappen zijn oude symbolen die verwijzen naar de vruchtbaarheid: het woord van God dat vruchten draagt.

Het opvallende **klankbord** dat de boodschap naar de gelovigen richt, steunt op 4 slanke Korinthische zuilen. De priester wordt geïnspireerd door de Heilige Geest, verbeeld door de zinnebeeldige duif met gouden aureool. Het klankbord is bekroond met een grootse gotische torenspits met pinakels, florale versieringen en kantelen. Om al te nieuwsgierige toeschouwers op afstand te houden was het meubel oorspronkelijk omgeven door een metalen hekken, maar dit werd na 1930 verwijderd.

De preekstoel wordt niet meer gebruikt voor de preek, wel de vrijstaande lessenaar aan de evangeliekant van het vieringaltaar.

DE NEOGOTISCHE GLASRAMEN

Wie de kerk verlaat krijgt op het glasraam boven het doksaal en het orgel (Capronnier, 1871) enkele beschermheiligen te zien: voor de algemene strijd tegen het kwaad (Joris) en in het bijzonder tegen ziekten (Agatha en Rochus). Samen met de kerkgangers die graag (passief, of meer actief) genieten van kerkzang en - muziek, staan er liefst drie patroonheiligen van de kerkmuziek, Paus Gregorius, Cecilia en Koning David.

Op de eerste plaats is er voor elke parochiaan **Sint-Joris**, patroon van de parochie(kerk). Hij trekt het zwaard uit de schede waarmee hij de draak onder zijn voeten zal doden. Dan zijn er de heiligen die vereerd werden door de broederschappen die op dat moment in de kerk actief waren. Naast Sint-Joris, **Sint-Agatha**, de 3de-eeuwse martelares en patrones van de gelijknamige broederschap, toont de tang en de palm die verwijzen naar haar martelaarschap. Uiterst rechts staat de pelgrim **Sint-Rochus** in de hoedanigheid van pestheilige met de hond die hem brood brengt. De broederschap onder zijn hoede richtte de gebeden tegen epidemieën zoals de besmettelijke cholera, die een kleine 20-jaar tevoren in Antwerpen nog lelijk had huisgehouden. Ook in de Sint-Jorisparochie vielen er slachtoffers te betreuren.

Meer vreugde gaat er om bij de patroonheiligen van de kerkmuziek. **Paus en kerkvader Gregorius de Grote**, met staf en tiara, heeft zijn naam verbonden aan de Gregoriaanse muziek die, aldus de zinnebeeldige duif op zijn schouder, hemels geïnspireerd is. **Sint-Cecilia** en de oudtestamentische **koning David** zijn vergezeld van hun respectief attribuut: het orgeltje en de lier.

In het glasraam onder de noordertoren prijken typisch neogotische voorstellingen van O.-L.-Vrouw als **Sta. Virgo Immaculata**, de Allerheiligste Onbevleete Maagd, in de witte en hemelsblauwe mantel en met de stralenkrans van 12 sterren om het hoofd, en **Sint-Jozef** met de bloeiende witte lelie van de zuiverheid.

Onder de zuidertoren prijken **Petrus en Paulus**, te identificeren aan o.m. hun attributen, respectievelijk de sleutels van het Koninkrijk van de hemelen en het zwaard van de onthoofding.

HEILIGENBEELDEN TER DEVOTIE

De sculpturen uit de vroegere Sint-Joriskerk

Het beeld O.-L.-Vrouw van het kasteel, midden 16de eeuw.

Het houten beeld Madonna met Kind is afkomstig van het gesloopte Zuidkasteel en wordt daarom *Onze-Lieve-Vrouw van het kasteel* genoemd. Na het Frans Bewind komt het terecht in de Sint-Jozefkerk op de Rosier die toen dienst deed als hulpkerk ter vervanging van de voormalige Sint-Joriskerk. In 1853 wordt het beeld plechtig overgebracht naar de gloednieuwe Sint-Joriskerk (zie verder onder 'Kapel van O.-L.-Vrouw').

Het ruiterbeeld van Sint-Joris, 17de eeuw.

Dit krachtige beeld waarvan de kunstenaar onbekend is, is waarschijnlijk te vereenzelvigen met het beeld dat in de vroegere kerk het hoofdaltaar sierde. Het is een bijzonder originele uitbeelding. Sint-Joris zit als ruiter met geheven zwaard op een steigerend geharnast paard. De draak, het kwaad, ligt verslagen onder de voorbenen van het paard.

Het 17de-eeuwse beeld van de 3de-eeuwse heilige **Apollonia van Alexandrië** (noordbeuk) eveneens van een onbekende auteur, toont de martelares met haar attributen de tang en de palmtak, die verwijzen naar een van haar folteringen tijdens de christenvervolging in het midden van de 3de eeuw: het uittrekken van haar tanden. Hoewel ze traditioneel als een jonge vrouw wordt voorgesteld zou dit historisch niet kloppen. Zij was een bejaarde diacones maar in de iconografie wordt zij vermengd met een andere, jonge Romeinse Apollonia die ook als martelares stierf.

In de Heilig Hartkapel prijkt aan de zuidwand het 17de-eeuwse **Mater Dolorosabeeld** in gepolychromeerd hout (zie Heilig Hartkapel). Het 16de-eeuwse (?) beeld van Maria, nu bekend als **Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen** staat nu in de weekkapel (zie 'De broederschappen van Onze-Lieve-Vrouw').

De neogotische sculpturen

Bij het betreden van de kerk vallen onmiddellijk twee grote neogotische beelden op van vergulde **engelen** die de bezoeker met open gespreide armen verwelkomen.

In de **noordbeuk** staan twee mooie houten 19de-eeuwse beelden. Vooraan een fijn gesneden beeld van **Sint-Norbertus** met zijn attributen, de monstrans, de bisschoppelijke kruisstaf met dubbele dwarslat en de Antwerpse ketter Tanchelm aan de voeten.

Iets verder toont een krachtige **Sint-Rochus** de pestbuilen op zijn dij. De kraag van zijn lange pelgrimsjas is versierd met de traditionele jakobsschelpen. In de linkerhand houdt hij de pelgrimsstaf met kalebas. De legendarische hond die hem voedde op zijn tochten kijkt naar hem op en biedt hem een broodje aan. De auteur en de juiste datering van deze beelden zijn echter onbekend.

Tegen de pilaren van de middenbeuk staan enkele typische gepolychromeerde neogotische heiligenbeelden.

Met een verwachtingsvolle blik ten hemel gericht houdt de Siciliaanse martelares **Agatha** (3de-eeuw) de tang in de hand waarmee haar borsten werden afgesneden die echter volgens de legende op wonderbaarlijke wijze terug genazen. Zij wordt dan ook aanroepen tegen o.m. borstkanker. Haar naamdag is op 2 februari.

Johannes Berchmans, de Vlaamse heilige geboren te Diest in 1599, kijkt met haast gesloten ogen, 'blik op oneindig', d.i. gericht op God. Hij sterft nog tijdens zijn jezuïetenopleiding op slechts 22-jarige leeftijd aan een longontsteking. Hij is de patroon van de studerende jeugd. Op 13 augustus wordt zijn naamdag gevierd.

Sint-Antonius van Padua (13de-eeuw) draagt zijn franciscaans habijt met de gordelkoord met drie knopen die staan voor de drie geloften en de rozenkrans. In deze traditionele voorstelling draagt hij ook zijn professoraatsboek met daarop het Jezuskind dat de heilige wilt omhelzen. In de rechterhand houdt Antonius de lelie die zijn zuiverheid van hart beklemtoont. Hij is de patroon van de kinderen, de bakkers en de armen en wordt o.m. aangeropen bij verloren voorwerpen. Zijn feestdag is 13 juni.

Sint-Jozef legt de rechterarm beschermend over de schouder van het Jezuskind dat met beide handjes de vingers van zijn vader omklemt, terwijl het de gelovige lieflijk en recht in de ogen kijkt. Het feest van Sint-Jozef is 19 maart.

Vooraan tegen de zuidelijke pilaar nabij de kapel van het H. Hart toont Christus zijn **Heilig Hart**. Het beeld is recenter, 20ste eeuw. Het hoogfeest van het Heilig Hart wordt gevierd op de 3de vrijdag na Pinksteren.

De schilderijen

De schilderijen uit de vroegere kerk

Het epitaafschilderij ***De Werken van Barmhartigheid*** uit het Franckenatelier (17de eeuw), nu bewaard in de sacristie, sierde oorspronkelijk de zuidbeuk. Het toont tal van overeenkomsten met gelijkaardige werken van Frans II Francken en/of zijn atelier die in de Sint-Andrieskerk en de Sint-Pauluskerk hangen. Ook hier beoefenen de stadsaalmoezeniers, actief als de meesters van de Heilige-Geesttafel, de barmhartigheid bij de armenzorg. Ze zijn gekleed in hun typische zwarte tabbaard.

Geïnspireerd door Jezus' woord *al wat jij aan de minsten van Mij hebt gedaan, heb je aan Mij gedaan* (Mt. 25:40-45) wijden de aalmoezeniers zich aan de zeven goede werken: de hongerigen spijzen, de dorstigen laven, de naakten kleden, de zieken bezoeken, de vreemdelingen onderdak verlenen, de politieke gevangenen bevrijden en de doden begraven. Dit laatste werk komt niet voor in het evangelie maar voegt de kerk in de middeleeuwen toe als een christelijk antwoord op de pestepidemieën.

Ook het 17de-eeuwse triptiek ***Laat de kinderen tot mij komen***, van Frans I Francken, is afkomstig uit de vroegere kerk. Op het middenpaneel zit Christus als kindervriend te midden van de apostelen, moeders en 4 kinderen. Dit tafereel gaat terug op het evangelie van Marcus (Mc. 10:13-16) waarin Christus de apostelen vermaant: *“Laat de kinderen tot mij komen, en houdt ze niet tegen. Want het koninkrijk Gods*

is voor hen, die zijn zoals zij.” De luiken stellen de schenkers voor, het echtpaar Snellaert, parochianen van Sint-Joris. Beide echtgenoten zitten geknield, en statig gekleed, de handen gevouwen achter een bidtafeltje. Het doodshoofd herinnert hen aan de vergankelijkheid van het aardse bestaan. Hun deviezen op het tafelkleed accentueren dit nog: *Niet snelder als den tyt bij de man en wel leven doet wel sterven bij de vrouw*. De doorkijk achter het echtpaar toont een kerk die zeer waarschijnlijk kan vereenzelvigd worden met de 17de-eeuwse Sint-Joriskerk.

De Gedaanteverwisseling op de berg Thabor, eerste helft 16de eeuw, van de Vlaamse renaissanceschilder Michiel Coxcie (1499-1592) stamt nog uit de oude Sint-Joriskerk, nog voor de barokke inrichting van het begin van de 17de eeuw. Het werk sluit thematisch en stilistisch volledig aan bij de Italiaanse renaissance. De expressieve belichting verwijst onmiskenbaar naar Coxcie's Italiaanse renaissancevoorbeelden zoals Raffael, die hij in Rome gekend heeft. Rond 1585 verblijft hij in Antwerpen. Misschien is dit werk in deze periode ontstaan.

Mattheus doet verslag van het gebeuren. Wanneer Jezus zijn leerlingen Petrus, Jacobus en diens broer Johannes, meeneemt naar de top van een hoge berg (Thabor) verandert Hij vóór hen van gedaante, *zijn gezicht begon te stralen als de zon en zijn kleet werd glanzend als het licht. Opeens verschenen hun Mozes en Elia die zich met Hem onderhielden* (Mt. 17:1-3). Christus toont zich hier in zijn goddelijke gedaante. Een stem uit een wolk maakt dit duidelijk: *Dit is mijn Zoon, de Uitverkorene, luistert naar Hem.* (Lc. 9:35). De beide iconen van het Oude Verbond, Mozes als vertegenwoordiger van de Wet en Elia als vertegenwoordiger van de Profeten, die in heerlijkheid verschenen waren herkennen in Hem duidelijk de Messias want zij spraken over Zijn heengaan, dat Hij in Jeruzalem zou voltrekken (Lc. 9:30-31).

Voor het 17de-eeuwse schilderij **De dood van Maria** van Theodoor van Thulden zie Heilig Hartkapel. In de weekkapel siert het grootse werk **De Tenhemelopneming van Maria** van Petrus Thys (1624-1677) het altaar.

De 19de-eeuwse schilderijen

Enkele 19de-eeuwse schilderijen zijn samengebracht in het zijportaal (ingang Schermersstraat). Het zijn **kopieën** van kunstwerken uit de voormalige Sint-Augustinuskerk, links *Het visioen van Sint-Augustinus* van Antoon Van Dyck en rechts *Sint-Apollonia* van Jacques (Jacob) Jordaens. De (niet bijzonder geslaagde) kopieën zijn vervaardigd door Pierre Stordiau, in 1907 en 1911.

Tegenover de weekkapel hangt **De bewening van Jezus** (1855) van Edward Dujardin (1817-1889), de befaamde romantische schilder van historische en religieuze taferelen.

Het indringende schilderij **Jezus draagt het kruis** (gedateerd 7 nov. 1853) is in de sacristie te bewonderen. De auteur Franz Vinck (Antwerpen 1827 - Berchem 1903) geniet zijn opleiding bij Henri Leys aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen waar hij later zelf leraar wordt. Een van zijn opvallende realisaties zijn zeven kruiswegstaties (1866) in de O.-L.-Vrouwekathedraal van Antwerpen.

Het reliekschrijn van de XL heiligen

Het 19de-eeuwse reliekschrijn van de XL heiligen in de zuidbeuk, ook **Reliekschrijn van Sint-Rochus** genoemd, is een van de blikvangers in de neogotische kerkruimte. Sint-Rochus geldt als een van de belangrijkste beschermheiligen tegen besmettelijke ziekten. Hij wordt sedert de middeleeuwen in de Antwerpse kerken vereerd (feestdag: 16 augustus). In de Sint-Joriskerk is reeds in 1384 een altaar aan hem toegewijd. Het altaar is samen met de oude kerk verloren gegaan maar de relieken bleven bewaard.

In 1849 breekt in Antwerpen de vreselijke choleraepidemie uit. Dit leidt in 1860 tot de oprichting van een Broederschap van de heilige Rochus dat in 1869 verheven wordt tot **Broederschap der XL Uitmuntende Beschermheiligen tegen alle besmettelijke ziekten**. Dat het hier veertig heiligen betreft zal wel geen toeval zijn als men bedenkt dat de buurparochie van Sint-Andries al ruim een halve eeuw beschikte over een schrijn met 'slechts' 36 heiligenreliken.

In 1878 schenkt Ludovic Moretus de Bouchout, hoofdman van de broederschap, het reliekschrijn in verguld messing gesmeed door Egide Joseph Watlé (1803-1879). Het reliek van Sint-Rochus wordt aangevuld met de relieken van 39 andere pestheiligen. De toren midden op het schrijn, die haast een kopie lijkt van de torens van de kerk, en de vier dragende leeuwen op de uithoeken zijn later toegevoegd op initiatief van de onderpastoor E.H. Ludovicus de Braey.

Het schrijn exposeert 8 grotere relieken van vooral heilige martelaars en martelaressen (vooraan) S. HONDRATI. M., S. VINCENTII. M., S. PLACIDI. M., S. CONSTANTIA. V.M., (achteraan) S. VICTORIS. M., S. CANDIDA. V.M., S. BENEDICTI. M. en S. AMATI. De overige 32 zijn opgenomen in 16 kleinere glazen medaillons onder de gemeenschappelijke noemer 'S.S. IN LUE PATRO[nes] O.P.N.'. (Heilige Beschermers in woedende ziekte, bid voor ons).

Aan de ene korte zijde van het schrijn staat **Sint-Rochus** als belangrijkste beschermheilige tegen de pest. Aan de andere zijde troont **Sint-Ludovicus** die zulke functie niet vervult, maar hier enkel staat als patroon van de schenker Ludovic Moretus zoals vermeld op de Latijnse tekst. Ludovicus (1274-1297), koning van Frankrijk (Louis) deed in 1296 afstand van de troon en trad in bij de franciscanen maar overleed reeds een jaar later. Hij is gehuld in koningsgewaad met een eenvoudige koningskroon op het hoofd, houdt in de linkerhand een scepter in de vorm van een Franse lelie [ontbreekt] en draagt op de rechterarm op een kussentje de kostbare reliek van Jezus' doornenkroon, die hij bij zijn kruistocht uit het H. Land naar Parijs had meegebracht.

Gedenkmonumenten

Drie gedenkplaten in gedreven koper sieren de muren van de zijbeuken, de eerste twee zijn uitgevoerd door Lambrecht Van Ryswyck.

Op het monument ter nagedachtenis van **baron Petrus Josephus de Caters** (+1861) en Joanna Antonia Ergo (+1857) knielen beide echtgenoten voor het beeld van O.-L.-Vrouw met het Jezuskind. Ze worden geruggesteund door hun patroonheiligen, enerzijds Jozef en Petrus en anderzijds Johanna, de Franse 15de-eeuwse koningsdochter met de kroon in de hand, en Antonius van Padua die net als Jozef de witte lelie van de zuiverheid draagt. Een volslagen neogotische realisatie qua stijl, thematiek en compositie. De Caters was jarenlang voorzitter van de kerkfabriek tot aan zijn dood in 1861.

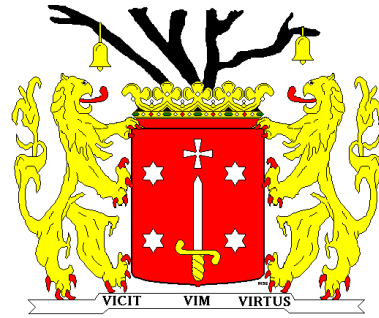

De tweede plaat gedenkt **kunstschilder Jan Swerts**, die samen met Guffens het volledige gamma van de muurschilderingen in deze kerk realiseerde. Hij overleed te Baden-Baden in Bohemen in 1879.

De jongste gedenkplaat is opgericht voor de **gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog**. Op het middenpaneel is een grote engel neergedaald, mogelijk te vereenzelvigen met de aartsengel Michael, die de overwinning op het kwaad aankondigt. Dit wordt benadrukt door de palm in zijn rechter- en de laurierkrans in zijn linkerhand en door een kanon met kapot wiel en de kruisen op de graven aan zijn voeten. Een heldere ster straalt boven zijn hoofd en daarboven staat het wapen van België met de klauwende leeuw en de spreuk *Eendracht maakt macht*. De panelen links en rechts vermelden de namen van de oorlogsslachtoffers, links bekrond met het wapen van Antwerpen en rechts met Sint-Joris die de draak overwint.

Een fraai kunstwerk is het **Sint-Jorisglasraam**, achteraan in de kerk naast het reliekschrijn. Op dit tweeluik uit 1957 van de veelzijdige Haarlemse kunstenaar, schilder en glazenier Henricus Alphonsus Byvoet (1897-1975) doorboort de geharnaste Sint-Joris te paard met een krachtige lanssteek de grote gevleugelde draak. De spreuk in pure alliteratievorm op het banderol 'Vicit vim virtus', is de wapenspreuk van de geboortestad van de kunstenaar, Haarlem. Ze onderstreept dat de deugd het geweld heeft overwonnen; een leidraad voor de ware ridderlijkheid.

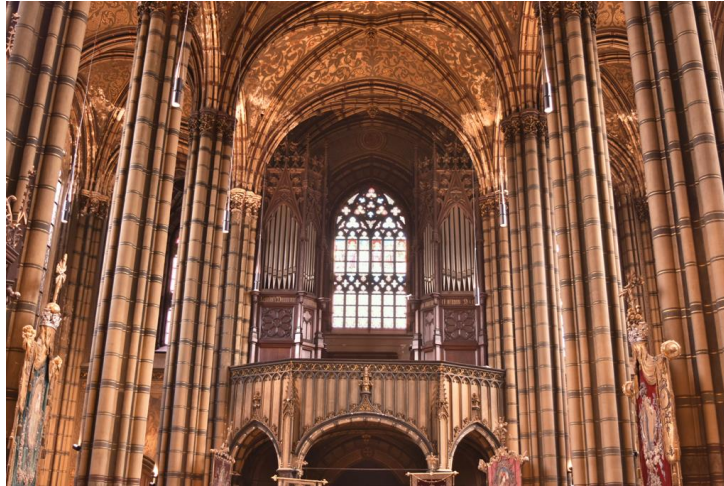

Wapenspreuk van Haarlem

Het romantische Merklin-Schütze-orgel (1867)

Het orgel - een anonieme schenking - is een realisatie van de Brusselse firma Merklin-Schütze. De 'S.A. pour la fabrication des orgues, établissement Merklin-Schütze', bouwt in de 2de helft van de 19de eeuw talrijke romantische en symfonische orgels in Brussel en Vlaanderen. In het Antwerpse zijn onder meer de orgels van de Zusters van het H. Hart (Instituut Van Celst, Sint-Jacobsmarkt) en van de Sint-Jacob de Meerdere kerk in Borsbeek (1857) nog volledig in gebruik. Het orgel van de Sint-Joriskerk dat zeker een van de gaafst bewaarde concertinstrumenten is telt 3 klavieren, 20 spelen, 8 pedalen en 1208 tinnen en houten pijpen. Maar zoals vaak hebben de zichtbare pijpen slechts een decoratieve functie.

In 1904 restaureert de firma J. Stevens, Duffel, het orgel. Ca. 1920 wordt een elektrische windmachine toegevoegd en enkele tonen. Een gedeeltelijke restauratie volgt in 1985 door orgelbouwer Jean-Pierre Draps (Erps-Kwerps).

Hoewel het instrument zeer uitgebreid is lijkt dit veel minder zo vanuit de kerk gezien. Het is immers symmetrisch opgesplitst in een dubbele **orgelkast** ontworpen door beide broers Durllet en gebouwd door Louis Durllet. Wanneer het orgel in 1867 ingespeeld wordt is de orgelkast nog niet afgewerkt. Ook nu nog ontbreken zes engelenbeelden. Het plan daarvoor zou nog in de archieven van de kerk berusten.

Het liturgisch edelsmeedwerk

Naast de **ciborie der schone berechting** (zie 'Broederschap van de XIV-daagse berechting') bewaart de kerk nog tal van bijzondere kelken en cibories die bij speciale gelegenheden ook gebruikt kunnen worden bij de eredienst.

De **kelk van Willem Maes** uit 1618, in verguld zilver, kan als een van de meest merkwaardige stukken beschouwd worden. De benaming verwijst naar de schenker. Op basis van het merkteken, een bloem met stengel en twee bladeren, kan de auteur geïdentificeerd worden als zilversmid Willem van Dermonde. Op de kuip is het *Laatste Avondmaal* afgebeeld, een minder gebruikelijke plek aangezien dergelijke afbeeldingen doorgaans op de voet voorkomen waar ze door de celebrerende priester gemakkelijker kan bekeken worden. Het is ook een van de zeldzame voorbeelden van een vroegbarokke kelk van de Antwerpse school.

Een 17de-eeuwse zilveren **chrismatorium** bevat de vaatjes voor het **Heilige Chrisma**, de olie gebruikt bij de sacramenten van het doopsel en het vormsel en bij wijdingen, en het vaatje voor de **Heilige Olie der catechumenen**. De wanden zijn versierd met kransen van vruchten en acanthusbladeren. De cartouches vermelden respectievelijk 'CHR' en 'O. CAT.' De initialen 'IM' staan voor Jan Moermans, die actief was tussen 1660 en 1675.

Uit de neogotiek stamt de monumentale **monstrans** getekend J.P.A. Verschuylen, gedateerd 1859. In het 67 cm hoge kunstwerk dat getuigt van groot vakmanschap en beheersing van middeleeuwse ornamentiek zijn niet minder dan 647 diamanten verwerkt. Wereldse kostbaarheden uit eerbied voor Christus' aanwezigheid in de geconsacreerde hostie die er in getoond wordt: 'het Allerheiligste Sacrament'.

BIBLIOGRAFISCHE REFERENTIES

- Archief van de Sint-Joriskerkfabriek
- Architectuurgids Antwerpen 1933, p. 117
- Claire BAISIER, Kerkinterieurs, doctoraatsthesis, K.U.Leuven, 2008.
- Bertels, Inge, St. Joris church Antwerp, A monument focused, The art-historical & architectural past and present of the interior of the Antwerp St.-Joris Church, thesis, Leuven, 2000
- Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Antwerpen 3nb, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1979
- Claessens, M. Th., Broederschappen, lic. verhandeling, 1969, s.l.
- De kerken van Antwerpen, Schilderijen, beeldhouwwerken, geschilderde glasramen, enz., in de XVIIIe eeuw beschreven door Jacobus de Wit, Uitgaven der Antwerpsche Bibliophilen, nr. 25, Antwerpen, 1910.
- De Vis, Kristel, Informatiebrochure voor Open monumentendag 1999
- De vroege neogotiek: L. Durllet en J.J. Ducaju n.o.v. F. Durllet (Tentoonstellingscatalogoog), Gent, 1867
- In de stroom van de tijd, (4)50 jaar bisdom Antwerpen, Leuven, 2012
- Leytens, L., en Somers. M., Peter Benoit, Kredietbank, 1984
- Muurschilderkunst in de Sint-Joriskerk te Antwerpen, notities, s.d., s.n. bezorgd door Gilbert Snelders
- Muurschilderingen uitgevoerd in St.-Joriskerk te Antwerpen door Godfried Guffens & Jan Swerts, Antwerpen, 1871
- Prims, Floris, Geschiedenis van Sint-Jorisparochie en -kerk te Antwerpen (1304-1923), Antwerpen, 1923.
- Prims, Floris, en Van Herck, K., Geschiedenis van de Sint-Joriskerk te Antwerpen (1304-1923), Antwerpen, 1924
- Prims, Floris, de pastoor van Sint-Joris (Antwerpen) door Rubens, in Antwerpiensia, I, Antwerpen, 1928
- Scheelen, Paul, en Claey, Frieda, Symbolen in de Sint-Joriskerk, s.d.,
- Steenmeier, Rutger, Informatieblad betreffende de restauratiewerken, Sint-Joriskerk te Antwerpen, afl. 1, 7/9/1999
- Steenmeier, Rutger, Informatieblad betreffende de restauratiewerken, afl. 3, 9/9/2001
- Thyssen, A., Geschiedkundige Notas betreffende het ontstaan en de ontwikkeling van St. Jorisparochie te Antwerpen, Antwerpen, 1935.
- Thyssen, A., O.L.Vrouw van 't Kasteel, Geschiedkundige aantekeningen nopens den eeredienst van Maria in St Joriskerk te Antwerpen, s.l., 1930
- Van Cauwenbergh, Georges, Gids voor oud Antwerpen, Antwerpen, 1979
- Van Damme, Jan, Schrijnwerkersambacht, Lic. Thesis, K.U.Leuven, 1985, p. 147
- vande Weghe, Robert, Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen, Antwerpen, 1977
- Van Passel, Veronique, Nieuwe archivalische en iconografische gegevens omtrent de triptiek "Het Laatste Avondmaal" van Ambrosius Francken de Oude, Jaarboek KMSKA 1988, p. 189 e.v.
- Weemaas, Gerda, De Sint Joriskerk te Antwerpen, Antwerpsche Tydinghen, s.d.
- <http://www.avbg.be> (Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis)
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/5501>
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/5502>
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/5503>
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/168>
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Antiochi%C3%AB
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Richard_I_van_Engeland
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Antoon_Sallaert
- http://www.luceptia.nl/asp/invado.asp?t=media_detail&id=24100&d_id=442
- <http://sint-jorisarchief.blogspot.be/>
- <http://www.genealogieonline.nl/genealogie-peeters-rouneau/122270.php>
- <http://www.biblegateway.com/passage/?search=Lucas+1&version=VULGATE>
- Kaart bisdom Kamerijk, gebaseerd op kaart uit Dierckx, M., De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II, 1559-1570, Antwerpen, 1950
- Plattegrond van de kerk ca. 1750, gebaseerd op het plan in Floris Prims, o.c. p. 361.